

POIZKUSI IZSELITVE KOROŠKIH SLOVENCEV MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

TONE ZORN

Članek skuša na podlagi dostopnih virov podati problematiko poskusa izselitve koroških Slovencev za časa nacizma. Pri tem se naslanja na ohranjene vire, ki jih v originalu ali v prepisu hrani arhiv Inštituta za narodnostna vprašanja v Ljubljani (INV), na orise nacističnih prizadevanj po uničenju koroškega slovenstva v člankih dr. Mirta Zwittra,¹ na spomine izseljencev,² ter na druge vire.

Za kasnejše razmerje nacistov do slovenskega vprašanja na Koroškem je značilno, da naletimo še pred pričetkom prve svetovne vojne na starejskem in koroškem sektorju slovenske jezikovne meje na poizkuse, da bi se z rajhovskimi Nemci izpodrinilo avtohtono slovensko prebivalstvo. To izpodrivanje je bilo namreč povezano z delovanjem graške organizacije Südmark, ustanovljene 24. novembra 1889. Že po prvem letu je štela ta organizacija 170 krajevnih skupin z 20.000 člani, nalogo pa je videla po letu 1906 v naseljevanju slovenskih obmejnih področij z nemškim življem. Tako naj bi se zлил Maribor preko Špilja in Marenberga (Radlje) s strnjanim nemškim področjem; drugi kolonizacijski tok pa naj bi omogočil nemški prodor iz Labotske v Dravsko dolino. Po podatkih Nikolausa von Preradovicha je bilo po letu 1906 naseljenih na Štajerskem 75 nemških družin s 428 člani. Südmarka je v ta namen dala na razpolago 1,5 milijona kron za nakup 2000 oralov zemlje.³ Ti podatki se deloma skladajo z onimi v razpravi »Deutscher Schulverein-Südmark in njegovi nasledniki v drugi avstrijski republiki«,⁴ po katerih naj bi se naselili na Štajersko dve družini manj, skupno število kolonistov pa bi znašalo 434 družinskih članov. Za njihove potrebe je bilo takrat odkupljeno 900 oralov zemlje. Vsekakor pa je prva svetovna vojna preprečila Südmarki načrt o odkupu nadaljnje štajerske slovenske zemlje. Za naš problem pa je važno, da je delovanje Südmarke seglo tudi na južno Koroško. Slično kot na Štajerskem sta pričeli tudi v Celovcu in Borovljah poslovati posebni pisarni tega društva za posredovanje nakupa slovenskih posesti. V Gradcu je bil

v ta namen 1909. leta ustanovljen poseben denarni zavod za financiranje kolonizacije, imenovan Südmarkische Volksbank und Sparrgenossenschaft für die Alpenländer, kasneje preimenovan v Deutsche Heimatstätten-Bank (zavod je deloval tudi v času med obema svetovnima vojnama). Prelomnico v kolonizaciji južne Štajerske pa pomeni konec prve svetovne vojne, enako tudi na Koroškem, ko so z izgubljenim plebiscitom dobile podobne tendence novega netiva. Iz tega časa tudi ugotavljamo prve glasove o radikalnejših »rešitvah« problematike obmejnega slovenstva. Tako je Marburger Zeitung 17. oktobra 1918 z odobravanjem povzela po nekem dunajskem listu zahtevo po izselitvi tistih Slovencev, ki so podprli majniško deklaracijo, v Rusijo v zameno za tamkajšnjo nemško manjšino.⁵

Predigro za dogodke čez dobrih dvajset let vidimo že v dejstvu, da se je po koroškem plebiscitu 1920. leta preselilo v Jugoslavijo 61 slovenskih učiteljev, domačinov ali takih ljudi, ki so bili v službi na Koroškem že v času prve svetovne vojne. Za večino med njimi na Koroškem nedvomno ni bilo nobene eksistenčne možnosti več. Ostali so le štirje, od katerih je dobil učiteljsko službo na slovenskem ozemlju le eden, dva sta bila sprejeta v službo znova šele leta 1925, a sta bila nameščena v nemških krajih.⁶ Iz Koroške je moralo oditi tudi več duhovnikov in delavcev.⁷ Vnetega sodelavca je v tem času dobila Südmarka na Koroškem v novi, osrednji protislovenski in nadstrankarski organizaciji, ustanovljeni med koroškimi boji 1919. leta, v Kärntner Heimatdienst, po plebiscitu 1924. leta preimenovanem v Kärntner Heimatbund (KHB). Poslevodeči načelnik te »domovinske zveze« je postal 1921. leta znani Maier-Kaibitsch. Prvotni namen te organizacije je bil boj proti aspiracijam Jugoslavije do Koroške, po plebiscitu 1920. pa krnjenje razvoja slovenske manjšine na Koroškem. Organizacija je bila v tesnih stikih s koroško deželno vlado, tako je na primer njen osrednji urad v Celovcu financirala koroška vlada.⁸ Lojze

Ude⁹ piše, da je postala po plebiscitu 1920. leta Heimatbundova centrala v Celovcu »specializirana strokovna institucija za reševanje slovenskega vprašanja na Koroškem, ki je to vprašanje študirala, zbirala podatke, poročala, dajala predloge, svetovala, samoiniciativno ali vprašana za svet od oblasti, sestavljala razne sezname in kartoteke. Vestno je spremljala pisanje slovenskih in tudi jugoslovenskih časnikov.« Ta oris delovanja KHB potrjuje ohranjen govor, ki ga je imel Maier-Kaibitsch 21. oktobra 1926 v Celovcu. V njem je poudaril, da mora imeti KHB pregled nad gospodarskimi razmerami koroških Slovencev in natančno ugotoviti njihov gospodarski položaj. Podčrtal je, da je treba imeti stalen pregled vseh slovenskih knjižb in kartoteko premoženjskih razmer. Govoril je tudi o nujnosti take organizacije in pri tem podčrtal, da morajo izginiti koroške utrakvistične šole. Posebej se je v govoru zahvalil Südmarki za njeno delovanje. Po njegovem bo moralo priti do tega, da se ljudje, ki še ne obvladajo dovolj nemškega jezika, čimprej raznarodi-jo.¹⁰ Ta cilj je KHB skušal doseči z organizacijo domovinskih svetov, krajevnih zaupnikov, v glavnem učiteljev, uradnikov, vaških mogotcev, trgovcev, gostilničarjev, po veliki večini bivših častnikov, vojakov iz oborožene borbe v letih 1918/19, samih političnih pripadnikov velikonemške stranke ali Landbunda ali krščanskih socialistov, v prvih letih po plebiscitu pa tudi še delavcev.¹¹ Iz istega leta, iz katerega je ohranjen programski govor Maier-Kaibitscha, je znan tudi načrt KHB o naselitvi tisoč nemških protestantskih družin v slovenskem delu Koroške.^{11a} V ta namen je stopil KHB preko nemškega generalnega konzula v Celovcu v stik z leta 1898 ustanovljenim bančnim inštitutom Nemško naselitveno družbo (Deutsche Ansiedlungsgesellschaft, DAG) v Berlinu.¹² V okrožnici Kärntner Heimatdiensta — seveda strogo zapni — z dne 21. novembra 1924 pa je Maier-Kaibitsch naznanil ustanovitev posebne pisarne (Bodenvermittlungstelle) za nakup slovenskih posesti, namenjenih kupcem iz rajha. Iz istega dne je tudi okrožnica, s katero je Maier-Kaibitsch naročil zaupnikom domovinske službe taktične akcije za spremenitev slovenskih župnij na Koroškem vsaj v dvojezične.¹³ Glasilo koroških Slovencev »Koroški Slovenec« je poročal o delu te pisarne prvič leta 1929. Ta urad je s pomočjo Schulverreina-Südmarke in berlinskega VDA (Verein, od leta 1933 Volksbund für das Deutschtum im Ausland)^{13a} posredoval za Nemce iz rajha nakupe ali zakupe kmetijskih posestev na Koroškem. Zadnje obširnejše poročilo »Koro-

škega Slovenca« (13. julij 1932, št. 28) pravi o delu tega urada med drugim: »glavno zadolgo za naselitev rajhovcev ima Heimatbund, ki zastopa stališče, da mora priti zemlja ob meji v nemške roke, to se pravi, da je treba pregnati domače Slovence z grude in naseliti Nemce. Heimatbund zna na prav zvit način pridobivati rajhovce za nakup slovenskih posesti... Doslej je na Koroškem 137 rajhovskih kmetov, ki posedujejo 6604 orale zemljišča, ki je stalo 4.842.000 šilingov. Na slovenskem ozemlju je nad polovico priseljencev, marveč 71, ki so pokupili 3677 oralov zemljišča. Da je KHB pošiljal svoje rajhovske brate predvsem v slovensko zemljo, kaže popolnoma slovenska občina Blato, kjer je naseljenih že 7 rajhovskih — brzkone protestantskih priseljencev. Merodajni krogi se ne zganejo, ko se naseljujejo med izključno katoliškim prebivalstvom rajhovski protestanti. No ja, glavno je, da zadobi Koroška nemško obeležje.«¹⁴ Kaže pa, da je naletel KHB v naslednjih letih zaradi političnih sprememb in močnejšega avstrijskega kurza pod Dollfusom pri izvajanju tega načrta na ovire in da so mu prišli prav tudi domači nemški ali pa nemčurski elementi. Še tik pred anšlusom Avstrije k tretjemu rajhu je 25. marca 1938 poročal »Koroški Slovenec«, da je »nedavno« Heimatbundov govornik v nekem govoru dejal, da »naj se javijo vsi ‚heimattreue‘, ki bi hoteli kupiti kako slovensko posestvo pri Heimatbundu, kateri jim bo v denarni zadregi rad ustregel«.¹⁵

Tako kot Südmarka in VDA so KHB pomagala pri kolonizacijskem delu tudi druga rajhovska društva kot »Deutsch-österreichischer Volksbund«^{15a} in Deutsch-österreichische Arbeitsgemeinschaft s sedeži v Berlinu in na Dunaju. Za slednjo vemo, da so na sejah njenega odbora pregledovali rezultate in izkušnje pri naseljevanju rajhovcev na Koroškem. Na seji 22. novembra 1930. leta so na primer poudarili, da morata Avstrija in Nemčija složno izvesti to kolonizacijo v »interesu ohranitve nemštva na slovenskem obmejnem področju Karavank«.^{15b} Tema društva se je pridružila protestantska verska organizacija v Nemčiji »Gustav Adolf Verein«.¹⁶ Tudi glavno tajništvo »Bavarske krščanske nemške zveze« v Münchnu je ustanovilo poseben naselitveni urad, ki naj bi naseljeval bavarske kmete na avstrijskem Štajerskem in Koroškem. Po poročilu Kärntner Tagblatta z dne 28. novembra 1930, str. 2, naj bi bile priprave za prvo skupino kolonistov kmalu končane.

Leta 1930 je bil izdelan še naselitveni načrt, po katerem so rajhovski kolonisti prejeli iz

Nemčije in od avstrijskih društev za pomoč pri naselitvi 30 % denarno vrednost kupljene posestva, za ostalo kupnino pa dolgoročen dwoodstotni kredit. Skrb za pridobivanje posestev za koloniste je na slovenskem in jezikovno mešanem ozemlju imel seveda KHB, sodelovali pa so tudi ustrezni denarni zavodi. Tako je imel v času krize velikovski Kreditverein v letih 1930 do 1931 naprodaj 50 posestev in se v začetku marca 1931. leta celo obrnil na avstrijskega poljedeljskega ministra, da bi poskrbel za ta posestva, ki pridejo na dražbo za nemške naseljence.

Podatki »Koroškega Slovenca« z dne 13. julija 1932 o odkupljenih slovenskih posestvih se ločijo od tistih, ki jih navaja dr. Felaher v razpravi »Naseljevanje rajhovcev na Koroškem v dobi sanžermenske Avstrije.« Po dr. Felaherju se je do konca leta 1930 naselilo na Koroško 109 rajhovskih družin z nad 300 člani, odkupljeno pa je bilo 4.811 oralov zemlje v vrednosti 5,246,400 šilingov. Samo v letu 1933 je prišlo na Koroško novih 33 družin rajhovcev, ki so pokupile 950 oralov zemlje. S pomočjo že omenjenih denarnih zavodov in šolskega društva Schulverein-Südmark je bilo naseljenih tudi ob jugoslovansko-štajerski meji 170 rajhovcev na 41 posestvih, ki so merila 1849 oralov.¹⁷

V kolonizacijsko dejavnost se je vključil tudi tisk, zlasti časnik Deutsche Tageszeitung. V tem listu je rajhovski naseljencec na Koroškem Hahn še pred letom 1930 opisal v članku Nemška južna marka (Koroška) ugodne pogoje, ki jih je bil za naselitev rajhovskih Nemcev ustvaril KHB. Omenil je, da sta Maier-Kaibitsch in njegov pomočnik Raupert pripravila v svoji daljnovidnosti ugodna tla za naselitev rajhovcev, ki imajo nalogo, da z nemškim duhom prepojijo slovensko kmečko prebivalstvo južne Koroške in v pravem pomenu besede opravljajo delo »resničnih pionirjev nemške kulture«. Hahn je tudi pisal, da načrt predvideva naselitev najmanj tisoč rajhovskih družin na slovensko ozemlje, omenjal pa je tudi ugodne pogoje za naselitev kolonistev na Koroškem. Tako je po njegovih podatkih kolonistu za ustvaritev eksistence dovolj že deset tisoč mark, medtem ko mu jih je bilo v prekomorskih deželah potrebno najmanj dvajset tisoč. Hahn je v članku izrecno poudarjal, da je koroški deželni svet denarno in moralno podpiral naseljevanje. Istemu cilju, pridobivanju novih kolonistov, je bila namenjena tudi knjiga »Kärnten als Siedlungsland«, ki jo je KHB izdal za propagatorje kolonizacije v rajhu in za kandidate, ki so se odločili za preselitev na Koroško.¹⁸

Prelomnico v odnosu nemško-nacionalne družbe na Koroškem do slovenske manjšine pomeni priključitev Avstrije k Hitlerjevi Nemčiji marca 1938. leta. S tem trenutkom se je namreč pričela izpolnjevati izjava bivšega nacističnega poslanca v koroškem deželnem zboru predstavniku koroških Slovencev dr. Francu Petku, da bodo nacisti po prevzemu oblasti politično in fizično likvidirali koroško slovenstvo (izpoved dr. Franca Petka na procesu proti Maier-Kaibitschu 1947. leta; imena tega poslanca dr. Petek takrat ni omenil, prejkone pa je to bil Hugo Herzog). Takrat so dobila svoj dokončni izraz tudi skoraj dvajsetletna prizadevanja KHB. Ta organizacija je bila sicer čez čas formalno razpuščena, dejansko pa je še nadalje obstajala, vključena 1939. leta v nacistično stranko pod imenom NS-Gaugrenzlandamt in pod istim vodjem Maier-Kaibitschem. Maier-Kaibitsch je dobil za svoje narodnostno politično delo tudi druga priznanja: tako je postal član prve koroške nacistične vlade dne 11. marca 1938. leta. Skupaj z drugimi člani vlade je bil sprejet tudi v SS s činom, ki je ustrezal njegovemu nekdanjemu činu rezervnega majorja. Ob reorganizaciji avstrijskih dežela v gaue je postal kot višji vladni svetnik formalno tudi državni uradnik.

Sl. 1. Taborišče Zrelec, odkoder so slovenske izseljence vozili v Nemčijo.

Hitri Maier-Kaibitschev vzpon takoj po anšlusu je toliko bolj zanimiv, ker so imeli vodilni koroški nacisti do njega v času ilegalnosti (od puča 1934 do anšlusa) nekatere pomisleke. Vzrok je bil pač v tem, da se je Maier-Kaibitsch kljub svojemu nacionalno svobodnjaškemu naziranju držal kot poslovodeči vodja KHB v deželni politiki ob strani ter se tako mogel prilagajati raznim situacijam. Slovenska stran je po drugi svetovni vojni večkrat opozarjala, da je Maier-Kaibitsch pristopil k nacistični stranki že l. 1934. Ta trditev se je opirala na Maier-Kaibitschevo trditev, da je bil pristopil k nacistični stranki 1. januarja 1934. Kakorkoli, dejstvo je, da je imel Maier-Kaibitsch že tedaj tesne stike z vodilnimi koroškimi nacisti, 1937. leta se je udeležil nacističnega zborovanja v Št. Jakobu v Rožu. Kasneje je posebno cenil Maier-Kaibitscheva prizadevanja na nacionalno političnem področju koroški gauleiter dr. Friedrich Rainer, in ko je prevzel decembra 1941. leta vso civilno oblast na Koroškem, je združil v Maier-Kaibitschevih rokah vse dotedanje narodnostno-politične referate.¹⁹

Da so nacisti takoj po anšlusu Avstrije pričeli z načrtno izselitveno akcijo slovenskega življa, ne bi mogli reči, vsekakor pa so želeli odstraniti s Koroškega vodilno slovensko inteligenco. Tako si moremo razložiti aretacijo predsednika Slovenske prosvetne zveze Joška Tischlerja dne 15. marca 1938. leta. Vendar pa je bil dr. Tischler izpuščen iz zunanjepolitičnih vzrokov še istega dne, moral pa je podpisati reverz in demantirati aretacijo pri jugoslovanskem konzulu. Dne 24. ali 25. marca 1938 je bilo pregnanih iz svojih župnij prvih šest slovenskih duhovnikov. Intervencije dr. Tischlerja pri Maier-Kaibitschu za vrnitev teh duhovnikov niso rodile sadu.²⁰ Nekaj vidnih Slovencev je romalo tudi v zapor, med njimi bivši slovenski deželni poslanec Vinko Poljanec, ki je za posledicami zapora tudi umrl. Še 1938. l.

Sl. 2. Izseljenci v taborišču Zrelec dne 14. aprila 1942 pred pregnanstvom iz domovine

je moral zapustiti ozemlje Koroške bivši slovenski deželni poslanec Ivan Starc,²¹ februarja 1939 pa se mu je pridružil s predstavitvijo v Bregenz v Vorarlbergu dr. Joško Tischler,²² Dalje je 16. decembra 1938 gestapo zaprl pevodjo Slovenske prosvetne zveze Valentina Hartmana, prvega septembra naslednjega leta pa so mu sledili nadučitelj Franc Aichholzer, urednik Koroškega Slovenca Rado Wutej in najemnik Simon Martinjak, ter jih poslal v KZ Buchenwald.²³ Njim je sledilo po napadu na Jugoslavijo aprila 1941 v zapore celovškega gestapa 67 slovenskih duhovnikov, ki so morali po izpustitvi oditi iz slovenskega koroškega področja,²⁴ aretirani pa so bili tudi drugi vidni koroški Slovenci.²⁵

Vzporedno z fizičnim preganjanjem so izvajali lokalni nacistični faktorji tudi gospodarski pritisk na narodno zavedne koroške Slovence. O tem priča poizkus krajevnega nacističnega vodje za občino Bilčovs - Zgornja vesca, da bi pregnal slovenskega trgovca Janka Ogrisa, vendar mu je trenutno celovško vodstvo NSDAP 8. febr. 1940 odgovorilo, da »v bližnji bodočnosti ni misliti na to, da bi se (tej) družini enostavno odvzela hiša in posestvo ter se jo postavilo čez mejo v Jugoslavijo.« Prizadevanje tega vodje NSDAP pa ni bilo zaman; med izseljenimi slovenskimi družinami 1942. leta je bila tudi družina imenovanega trgovca. V Zahomcu je bila dalje na podlagi »priporočil« krajevnega kmečkega vodje odbita kupoprodajna pogodba, češ da je kupec nacionalno slovensko usmerjen. Gostilničarski najemnici v občini Sele pa je bila z dopisom celovškega Landrata Zl. 19. 273 z dne 5. julija 1940 odvzeta obrt z obrazložitvijo, da je Slovenka. Na priporočilo vodstva NSDAP za okraj Beljak je beljaški Landrat prepovedal kupno pogodbo med Terezijo in Ignacem Wiegele iz Zahomca. Vzrok za prepoved je bila ugotovitev, da je Ignac Wiegele nevaren in fanatičen nacionalni Slovenec, ki se javno priznava k slovenskemu ljudstvu in ni dovzeten za kakršnokoli približevanje k nemštvu. »Varnost državne meje ne dovoljuje prodajne pogodbe ... in jo zato Kreisleitung NSDAP odklanja.« (prepis dopisa št. Zl. 58/40 z dne 25. 3. 1940). Landrat je upošteval to obvestilo (prepis pooblastila z dne 5. IV. 1940 in ostale korespondence, hrani arhiv INV).

Vzporedno s temi prizadevanji pa je šla tendenca tretjega rajha po preselitvi nemško govorečih manjšin iz tujine v matično državo. Predvsem pa se je preselitev južnih Tirolcev in pa Kanalčanov po letu 1939 usodno povežala z vprašanjem uničenja slovenskega življa na Koroškem.

Prvič zasledimo Hitlerjevo izjavo o preselitvi južnih Tirolcev v rajh 1920. leta, ko je poudaril nujnost prijateljstva med Nemčijo in Italijo. To misel je podkrepil 1926. leta v brošuri »Die Südtiroler Frage und das Deutsche Bündnisproblem«, kasneje povzeto v 13. poglavje »Mein Kampf«. Ta želja pa je bila predvsem politična; z njo si je namreč Hitler obetal pridobiti poglobljeno zaveznitvo fašistične Italije. Prvi pogovori o tem vprašanju so se pričeli že v pomladi 1938 s podpisom »berlinskega sporazuma« dne 23. junija 1939 in z objavo »Smernic« o preselitvi južnih Tirolcev dne 26. oktobra 1939.²⁶ Kljub vabljivi ponudbi, da bi se Italija s preselitvijo rešila nemške manjšine, pa je prav v tem vprašanju prišlo do nasprotnih stališč med obema partnerjema. Že vprašanje števila morebitnih optantov za tretji rajh je postavljalo oviro: Italijani bi bili pripravljene preseliti le južnotirolsko nemško iredento, ki je štela po njihovih cenitvah nekako 50.000 oseb in seveda nemške državljane, za večino prebivalstva je sploh odrekala germanski izvor; tretji rajh pa si je obratno prizadeval izvesti radikalno izselitev vsega etnično nemškega in ladinskega prebivalstva. Poleg precejšnjega finančnega bremena za odškodnino predvidenim 250.000 optantom se je Italija bala predvsem plebiscitnega odziva Tirolcev za opcijo in s tem povezane morebitne bodoče zahteve tretjega rajha po vrnitvi Južne Tirolske v okvir nemške države. Pozabiti tudi ne smemo glasov poluradnih nemških krogov iz junija 1939 po »vrnitvi starodavnih nemških provinc« Trentina in Trsta. Italijanski vladi je bila nesimpatična dalje Himmlerjeva misel, da bi se izseljeni južni Tirolci naselili na severni del Tirolske onkraj Brennerja,²⁷ analogno temu tudi Kanalčani na Koroško. Po končani poljski kampanji se je porodila misel o preselitvi južnih Tirolcev v okupirani del Poljske. Mislili so dalje na Sudete. Poleg drugih področij so kasneje naselitveni načrti zajeli tudi francosko Burgundijo, kjer naj bi se s pregonom domačega prebivalstva ustvarila ugodna tla za naselitev Tirolcev. Po napadu na Sovjetsko zvezo 1941. leta je prišel v poštev tudi zasedeni »življenjski prostor« na vzhodu. Polotok Krim naj bi bil po nekem projektu idealno naselitveno področje za južnotirolske optante pa tudi nekako kolonialno središče tretjega rajha ob Črnem morju. Kljub točnim določilom medsebojnih obveznosti opcija južnih Tirolcev iz Italije ni potekala tako, kot so si zamislili v Berlinu; zavirali so jo tudi Italijani, ki niso bili naklonjeni plebiscitarnim prizadevanjem rajhovskih emisarjev na južnem Tirolskem, pomanjkljive naselitvene možnosti

za izseljence v rajhu, predvsem pa 1941. leta vojna s Sovjetsko zvezo, ki je dobila primat v načrtih Berlina. Nacisti so pokazali znova večje zanimanje za južne Tirolce v začetku leta 1943, ko se je pričel lomiti nemški stroj. S kapitulacijo Italije 8. septembra 1943 so bili tudi načrti in preseljevanja južnih Tirolcev (in z njimi Kanalčanov, o čemer bomo še govorili) v rajh končani.^{28/29}

Za uspešen potek izselitve sta bila postavljena poseben preselitveni urad in ocenjevalna komisija z uradi v Boznu, Meranu, Brixnu, Brunecku, Sterzingu in v Trbižu. Ni slučajno, da se je v to dejavnost vključila že omenjena Deutsche Ansiedlungs-Gesellschaft, ki je po priključitvi Avstrije ustanovila svoje poslovalnice v raznih avstrijskih industrijskih krajih, med drugimi tudi v Celovcu; pridobila pa si je tudi javnopravni značaj. Na ozemlju bivše Avstrije ji je tretji rajh poveril tudi nakupovanje koroških posestev za nameravano preselitev Kanalčanov; po izselitvi dela koroških Slovencev 1942. leta je DAG prevzela v upravo tudi posestva teh izseljencev.³⁰ Druga organizacija, s katero je bila DAG v ozkih zvezah, je Nemška preselitvena banka DUT³¹ (Deutsche Umsiedlungstreuhand-Gesellschaft G. m. b. H.).³² Banka je bila prvotno ustanovljena v pomoč nemškim »povratnikom« iz baltskih dežela, Romunije, Volinije in drugod. Njen italijanski partner za likvidacijo premoženja južnih Tirolcev je bila Ente per la tre Venezie,³³ ki je skrbela tudi za denarno podporo novim italijanskim prišlekom na južnem Tirolskem in v Kanalski dolini.

Tik pred sklenitvijo italijansko-nemških Smernic o preselitvi južnotirolskega prebivalstva v tretji rajh in po okupaciji Poljske je 6. oktobra 1939 podal Hitler prvo javno izjavo o novih načinih reševanja nacionalnega vprašanja. Kot glavni točki trajnega miru v Evropi je v govoru označil ustvaritev take državne meje Velike Nemčije, kot ustreza zgodovinskim, narodnim in gospodarskim potrebam nemškega ljudstva, in rešitev vprašanja narodnih manjšin, ki živijo v nemškem življenjskem prostoru. O njih je dejal, da smatra »za najvažnejšo nalogo ureditev s preselitvami prebivalstva, s čimer bo možno potegniti jasno mejo. Pri tem gre za vprašanje, ki ne zadeva samo tega (mišljeno je poljsko ozemlje — op.), marveč je obsežnejše. Tudi evropski jug in jugovzhod sta napolnjena z drobci nemške narodnosti. Raznaroditi te nemške drobce ni mogoče. Daljnovidna politika narodno-socialistične Nemčije hoče sedaj s preselitvijo nemških drobcev odstraniti predmet za večne spore, ki iz tega izhajajo« (cit. po Koroškem Slovencu 8. 11. 1939, št. 45). Naglico, s katero

je hotel Hitler rešiti problematiko nemških manjšin, dokazuje odlok, s katerim je že naslednjega dne pooblastil državnega vodjo SS Himmlerja, da izvede preselitev nemških manjšin v rajh. V ukazu Hitler pravi: »Krivice, ki jih je versajska pogodba prizadejala Evropi, so odstranjene. Posledica tega je, da povečini rajh lahko sprejme Nemce, ki so doslej morali živeti v tujih deželah in uredi preselitev nacionalnih skupin v njihovih interesnih sferah na ta način, da doseže med njimi boljše razmejitve. Zato pooblašчам državnega vodjo SS, da izvede to nalogo po naslednjih navodilih:

1. da preseli nazaj tiste nemške državljane in etnične Nemce, ki so primerni za stalno nastanitev v rajhu,

2. da odstrani škodljivi vpliv tujega prebivalstva, ki bi predstavljalo nevarnost za rajh in za nemško skupnost,

3. da ustvari nove nemške kolonije s preseljevanjem zlasti nemških državljanov in etničnih Nemcev, ki naj se vrnejo iz tujine.

Državni vodja SS je pooblaščen, da izda povelja in izvede administrativne ukrepe, potrebne za izvedbo teh navodil.«

Člen 5 odloka že vsebuje določilo, ki ga bomo srečali tudi na Koroškem, namreč možnost njegove uporabe za pridobitev zemlje za naselitev priseljencev z zakonom o zemljišču za potrebe vojske z dne 29. marca 1935, s katerim je bilo mogoče razlastiti vsako zemljišče. Odlok je tudi določal, da mora Himmler ukreniti vse potrebno za preselitev in predvideva za izvedbo te naloge pomoč vseh upravnih oblasti in ustanov.³⁴

Vsi ti dogodki, predvsem pa sklenitev južno-tirolskega sporazuma in kasnejši Hitlerjevi načrti o usodi nemških narodnih manjšin, so stavili koroške Slovence pred nacističnim ljudskim štetjem 17. maja 1939 pred odločitvijo: ali naj se slovenska manjšina prizna k svoji narodnosti in se s tem izpostavi nevarnosti pred morebitnimi represijami po nemških sodeželanah in nacistih, ali pa naj se izogne izjavi o narodnosti. Slovenci so sledili prvi alternativni. Tako je slovensko glasilo koroških Slovencev pred štetjem objavilo stališče, da je narodna pripadnost objektivno dana z materinskim jezikom in pozvalo Slovence, naj s svojimi izjavami omogočijo, da se bo videlo narodnostno razmerje na Koroškem. Slovenska prosvetna zveza je izdala še poseben oklic v tem smislu. Že tedaj pa so se, kot pravi dr. Petek v rokopisnih spominih, »širile govorice, da štetje pomeni nekašno inventuro za tiste (namreč koroške Slovence), ki jih bo treba pozneje izseliti.« Tudi hodiški duhovnik dr. Mikula je opozarjal Slo-

vence na to dejstvo.³⁵ »Koroški Slovenec« pa je skušal s posebnim pozivom pomiriti 26. julija 1939 sorojake ob glasovih, da bodo izseljeni tisti Slovenci, ki so se ob štetju izjavili za slovensko narodnost: »Po deželi krožijo vesti, ki vzbujajo med prebivalstvom razburjenje in nemir. Nepoklicani trdijo, da bodo Slovenci, ki so se ob priliki zadnjega ljudskega štetja izjavili k slovenski narodni družini, prisilno izseljeni in zamenjani z Nemci iz Jugoslavije, da bodo narodno-zavednim Slovincem ukinjene socialne ugodnosti drž. zakona kot podpore novoporočencem, otroške doklade in drugo. — Slovenska prosvetna zveza opozarja, da po državnem zakonu in izjavi odločujočih oblasti nihče ne sme zaradi slovenske narodne zavesti utrpeti ne najmanjše škode stvarnega ali osebnega značaja. Osebe, ki razširjajo tozadevno vznemirljive in neresnične vesti, naj se takoj naznanijo orožništvu. Tudi Slovenska prosvetna zveza bo razburljive, neresnične izjave, ki motijo red in mir, takoj naznanila policiji.«

S tem glasov o izselitvi še ni bilo konec. Da so se še dalje širile na Koroškem govorice o izselitvi ali o njihovem transportu v Jugoslavijo, razberemo iz pripombe »Koroškega Slovence« 8. 11. 1939, št. 45: »Ta kanclerjev korak (namreč Hitlerjev namen preseliti nemške manjšine iz drugih držav v Nemčijo — op.) bo nedvomno v kratkem dovedel do pojasnitve, v kolikor je izselitev Nemcev iz Jugoslavije aktualna in objasnil doslej nerazčiščeno vprašanje« (podč. T. Z.). 4. 11. 1939 pa je celovski list *Kleine Zeitung* celo demantiral govorice o izselitvi koroških Slovencev. Da stvar s tem še ni bila končana, priča članek »O preseljevanju narodov« v »Koroškem Slovencu« 13. 12. 1939, št. 50. Članek uvodoma govori o preseljevanju narodov v zgodovini, v nadaljevanju pa se dotika govorice o preseljevanju: »v koliko se bo akcija preseljevanja Nemcev (iz drugih držav —

Sl. 3. Taborišče Hesselberg

op.) nadaljevala, ni znano in bodo o tem odločali pač samo merodajni krogi v Berlinu.« Članek skuša odgovoriti tudi na »mnoge nejasnosti, ki so se v zvezi s preselitvami Nemcev pojavili tudi med nami« in pribija, da so govorice o predstoječi preselitvi koroških Slovencev povsem iz trte zvite in brez vsake resne podlage in »kdor bi jih razširjal v svrhe morebitnih groženj ali vznemirjanj, ruši javni red in mir in spada pod kazenski zakon.«

Ob prikazu nacistične politike do narodnih manjšin in prikazu želje Berlina preseliti v tretji rajh nemško govoreče manjšine iz Italije in od drugod se nujno postavi vprašanje povezave te politike z dotedanjo dejavnostjo protislovenske organizacije na Koroškem, to je Heimatbunda, in do glasov o preselitvi koroških Slovencev iz področja južne Koroške konec leta 1939. Odgovor na to vprašanje nam daje sam Maier-Kaibitsch. Njemu je bila namreč jeseni tega leta poverjena preselitev kanalskih optantov na Koroško. Dostopna dokumentacija kaže, da je skušal Maier-Kaibitsch izkoristiti tudi to akcijo za naselitev neslovenskega elementa na področju južne Koroške in si za izvedbo tega načrta iskal primernih sodelavcev. Tako je npr. pisal dne 13. decembra 1939 uradu državnega komisarja za krepitev nemškega naroda v Berlinu, da se bo s sodelavci »zavzel za to, da se bo izkoristila vsaka priložnost na obmejnem področju za naselitev nemških obmejnih kmetov«. Čez devet dni pa je opozoril deželnega kmečkega vodjo v Gradcu, da se je s to akcijo dobila možnost za naselitev nemških kmetov na obmejnem področju; (»jezikovno mešani mejni pas okrepiti z naselitvijo nemških kmetov«). Za proučevanje našega problema pa je v dopisu važna Maier-Kaibitscheva misel o nujnosti, da se izkoristi to priložnost: »Tó je tista možnost, po kateri smo vedno stremeli in ki jo moramo popolnoma izkoristiti. Sedaj potrebujem za popis vse posesti in zemlje, ki se dá prosto odkupiti, ponovno naseliti ali razlastiti pripravna posestva za nemške povratnike, pripadnike nemškega naroda, strokovnjaka, ki dobro pozna deželo in ljudi.«

Očitno pa niso bili za naselitev v južni del Koroške namenjeni vsi optanti. Za optante slovenskega jezika iz Kanalske doline je obstajal Maier-Kaibitschev predlog o njihovi preselitvi v kak drug nemški gau. Poleg Kanalčanov pa naj bi Koroška prevzela po željah Berlina tudi del južnih Tirolcev, predvsem tiste iz Grödnertala. Tako kot za Kanalčane so oblasti tudi za te iskale primerna naselitvena področja na Koroškem. Izbor je padel med drugim na pobočja Savinje planine, kot na Podjuno ter na občino Komelj.

Dalje so mislili na razlastitev cerkvene posesti.

Iz jeseni 1940 (13. septembra) izvira elaborat o naselitvi južnotirolskih Grödnertalerjev na Koroško. Elaborat je za njihovo naselitev predlagal dve možnosti. Med prvo je prišel na področje Železne Kaple in selska fara, kjer je bilo po elaboratu 290 kmetij, »izključno v narodnostno tujih rokah«, področje samo pa je idealno za naselitev južnih Tirolcev. Načrt je še posebej podčrtoval važnost tega področja za naseljevanje kolonistov: »Ureditvev narodnostnega vprašanja tega dela je še vedno odprta, tako da naselitev tega področja se mora še dalje imeti pred očmi.« Kot drugo naselitveno področje pa je Planungsbericht predlagal naselitev Grödnertalerjev po okrajih Lienz, Wolfsberg, Velikovec in St. Veit/Glan.* V teh okrajih pa načrt ni predvideval tako strnjene naselitve kot na področju Železna Kapla-Sele. Žal k Planungsberichtu priloženi zemljevid ni ohranjen. Vemo tudi, da je v tem času (16. 3. 1939) povabil po naročilu okrožnega vodje NSDAP Pachnecka vodja Gaugrenzamta Maier-Kaibitsch na posvetovanje vse tiste strankine člane, »ki so vključeni pri preselitvi, organizaciji in vodstvu preselitve južnih Tirolcev in Kanalčanov na Koroškem«. Na posvetovanju naj bi dosegli enotna gledišča o preselitvenem vprašanju.³⁶ Čez enajst dni, dne 27. marca pa je poveril koroški gauleiter Franz Kutschera Grenzlandamtu nalogo preseliti Kanalčane v tretji rajh. Naročil je, naj obmejni urad stranke ustanovi dve delovni skupini: 1. naj bi se ukvarjala s splošnimi problemi, ki se pojavljajo pri naselitvi južnih Tirolcev, 2. pa naj bi obdelovale posamezne probleme. Tako bi načrtno zasledovale na agrarnem področju: a) načrtovanje in nadzorstvo nad nakupom zemljišč, ki bi jih opravila DAG in b) načrtovanje in nadzorstvo nad naseljevanjem preseljencev. Po tem navodilu bi imel obmejni urad tudi podružnico v Lienzu, da bi se tako moglo preseliti nemško prebivalstvo iz Grödnertala na južnem Tirolskem. Okrožnica je dalje pooblaščala vodjo Gaugrenzlandamta za vsa potrebna navodila, pa tudi razgovori z višjimi oblastmi so bili mogoči samo z njegovim privoljenjem.

Preseljevanje prebivalcev Kanalske doline na Koroško pa ni potekalo tako, kot so si ga zamislili v Berlinu. O tem priča ohranjeno delovno poročilo DAG za leto 1940.³⁷ Poročilo

* Fotokopije ustreznih dokumentov iz ameriškega National Archives hrani Inštitut za zgodovino delavskega gibanja v Ljubljani. Nanje me je opozoril dr. Tone Ferenc, za kar se mu najlepše zahvaljujem.

med drugim toži, da je Hitlerjev ukaz Himmlerju z dne 7. oktobra 1939 sicer dal možnost izkoristiti zakon o zaplembi določenega posestva za potrebe vojske (zakon iz leta 1935 — op.) tudi za naselitev Kanalčanov. Ker pa zakon ni izšel v uradnem listu, zato nima »po mnenju večine juristov pravne moči«. Tako je bila po poročilu DAG omejena le na morebitne nakupe posestev, ki jih je sugeriral Maier-Kaibitsch Gaugrenzlandamt. Do 31. decembra 1940 je DAG od predlaganih 1000 kmetij pregledala 344. Od teh je bilo 198 neprimernih in le 146 so jih mogli predlagati DUT v odkup. Ta pa je do konca leta pregledala 102 kmetiji in jih odkupila 43, za šest kmetij pa se je dogovor razdril zaradi prevelikih odškodninskih zahtevkov. Za 14 kmetij je družba predlagala gauleiterju, da uporabi omenjeni zakon, za 59 posesti pa še ni bilo gotovo ali se bodo dale skleniti pogodbe.³⁸

Prelomnico v tem vprašanju končno pomeni nacistični napad na Jugoslavijo (6. aprila 1941). Jugoslavija še ni kapitulirala, že je poslala 16. aprila 1941 celovška DUT posestrimi v Innsbrucku prepis spiska Slovencev iz Vetrinja, ki ga je prejela od Maier-Kaibitschevega preselitvenega urada.³⁹ Posebna navodila DUT je poslal tudi takratni nacistični gauleiter Koroške Kutschera. Družbi je naročil, da naj nadaljuje z dotedanjim delom. Sporočil ji je, da naj:

1. DAG še nadalje odkupuje primerna posestva,
2. se odpravi svoječasna zapora nakupa posesti v lienškem okraju,
3. preseljevanje kmečkega prebivalstva iz Pontablja, Lužnice, Sv. Katarine, Narbojeta, Trbiža, Rablja, Bele peči, Kokovega in Rut na Koroškem naj preneha,
4. naseljevanje kmečkega prebivalstva iz Lipalje vesi, Ukev, Ovcje vesi in Žabnic pa naj poteka kot doslej.

Najzanimivejši je zaključni odstavek pisma, ki govori o naselitvenem področju: »Za nastanitveno področje velja še nadalje tisti del Koroške, ki leži zahodno in severno od črte Möderndorf,⁴⁰ Šmohor, Beljaške Alpe, Beljak, Osojske Ture, Celovec, Pušja ves, Pustrica in Labot.«⁴¹

Pismo je važno v več točkah: predvsem dokazuje, da so nacistične oblasti kljub zanikanju nemškonacionalnih krogov poznale obseg slovenskega in jezikovno mešanega področja južne Koroške, čeprav je črta, ki jo označuje dokument, samo približna. Dokazuje tudi, da je bila do napada na Jugoslavijo naselitveno področje za Kanalčane na severnem, nemškem delu dežele, kar opravičuje domnevo, da so s tem skušali preprečiti vpliv

jezikovno in narodnostno in če že hočemo, tudi rasno nezanesljivega elementa na južno Koroško. Iz dokumenta se vidi, da so skušali koroški nacisti preseliti najprej kanalske vasi s pretežno slovenskim etničnim značajem (točka 3) na severni del dežele. Domnevamo lahko, da je bila v ozadju tudi želja po ohranitvi nemškega življa v Kanalski dolini. Kot dokazuje gornje obvestilo DUT, je Maier-Kaibitsch ob razpadu Jugoslavije že mislil na južni del dežele, priča pa tudi, da so bili ustrezni načrti pripravljeni že pred tem datumom. Za izselitev koroških Slovencev 1942. leta je ob tem dokumentu važno, da je Maier-Kaibitschev urad, ko je Jugoslavija razpadla, samoiniciativno razširjal naselitveno področje Kanalčanov tudi na južni del dežele. V gori omenjene priprave in načrte se je aprila meseca ob nameravani popolni izselitvi Gorenjske vmešal ob obisku Koroške še Himmler. Namen njegovega obiska je bil predvsem pogovor o izselitvah Gorenjcev, nameraval pa je razširiti to naselitveno akcijo tudi na Koroško, od koder naj bi se nasilno izselilo, kot je izpovedal Maier-Kaibitsch na procesu 1947. leta, »50.000 Slovencev«.⁴² Kam bi bili po tem načrtu preseljeni slovenski Korošci, ni znano, domnevamo pač, da je imel Himmler v mislih Poljsko. Dejstvo je, da se ta načrt ni izvedel niti tedaj, niti kasneje, zamisel sama pa je naletela na odpor dela koroških nacistov, ki so v tem ukrepu videli tudi krnitev lastnih pravic in strah pred naselitvijo tujega elementa na Koroško. Misel sama pa je živela še dalje v leto 1942 in v začetek leta 1943.⁴³

Sugestija Maier-Kaibitschevega Grenzlandamta iz aprila 1941 o vključitvi posesti zavednih Slovencev med posestva, namenjena Kanalčanom, je našla dokončno potrditev dne 25. avgusta v posebnem Himmlerjevem odloku. Medtem ko je Grenzlandamt mislil aprila 1941. leta še na bolj ali manj prisilen odkup ali pa na razlastitev posestev slovenskih kmetov, vsebuje Himmlerjeva odredba že moment prisilne izselitve slovenskega življa, nekako izvedbo zamisli iz maja istega leta. Odredba je določala, da se:

1. »Preselitev kanalskih optantov izvaja tako, da se naselita še v letu 1941 najmanj dve tretjini preseljenih Kanalčanov v novo naselitveno področje. Ostale je treba preseliti najkasneje do 1. aprila 1942.«

2. Za naselitveno področje je Himmler določil Koroško in zasedeno področje južne Koroške (Gorenjsko in Mežiško dolino). Himmler je dalje določal, da »razdelitev priseljenec na novo naselitveno ozemlje sledi za celotno naselitveno področje, opravi pa jo po predlogu naselitvenega načrta pri mojem

štabnem uradu urad mojega (tj. Himmlerjevaga) pooblaščenca na Koroškem.

3. »Dvojezično ozemlje Koroške (nekdanje plebiscitno področje) je zaradi združitve narodnostno političnega položaja še posebej treba pritegniti za naselitev. Odbere naj se kakih 200 slovenskih družin s tega področja, ki so narodnostno in državno nasprotne in izloči za zasedbo s Kanalcami, tudi če imajo ti državi sovražni Slovenci nemško državljanstvo. Himmler prosi, da vprašanje državne pripadnosti teh Slovencev reši čim hitreje, skupaj z ustreznimi uradi.«

4. »Ugotovitev, katere državi nasprotne Slovence je treba evakuirati ali prepeljati v notranjost Nemčije, je stvar organov varnostne policije in varnostne službe, ki naj stopijo zaradi naselitve Kanalcianov na posestva Slovencev v stik z uradom državnega komisarja za utrditev nemškega naroda.

Od izseljenih oseb oz. družin se naselijo v notranjost Nemčije pripadniki rasnih skupin vrednosti I. in II.«⁴⁴

5. »Pri evakuaciji je treba paziti na gospodarsko opremljenost posestev: V ta namen prevzemajo posest za gospodarstvo pristojni inšpektorji. Skupaj z uradom državne delovne uprave je treba preveriti ali obstoji zaradi vojne kak važen razlog, da se prizadete osebe premestijo za čas vojne na drugo delo.«

Posebno zanimiv je zadnji člen (člen 12), v katerem je Himmler prosil vse prizadete urade, naj za rešitev zastavljene naloge čim bolj vključijo tudi lokalne faktorje (»... möglich die örtlichen Stellen mit der Durchführung der einzelnen Massnahmen zu beantragen«).⁴⁵

Gornji dokument pomeni dejansko sankcioniranje razvoja, ki smo mu sledili od leta 1938. Kot se zdi, pa je predstavljal samo polovično rešitev, ki so ji dale osvojitve na vzhodu nove dimenzije. Dotedanji delno prisilni odkup ali razlastitve kmetij naj bi po tem odloku zamenjal prisilni pregon dela zavednih koroških Slovencev, še nadalje bi se odkupovala posest v nemškem delu Koroške. Do naselitve Kanalcianov na Gorenjsko in v Mežiško dolino ni prišlo. Dokument tudi potrjuje opozarjanja predstavnikov manjšine ob procesu proti Maier-Kaibitschu, da obtoženec ni bil edini krivec pač pa le vodilna sila pri izvajanju tega akta. Člen 12 Himmlerjeve odredbe jasno kaže na ugotovitve dr. Mirta Zwittera, da so pri izselitvah v letih 1942 do 1945 v polni meri sodelovali poleg uradov, v našem tekstu že omenjenih, vsi oddelki urada »der Reichstatthalter in Kärnten« (tedanja deželna uprava Koroške), vsi uradi in oddelki »Gaulitung der NSDAP, Gau Kärnten«, vsi »Kreisleiterji« in njihovi uradi, instance

kmečkih organizacij »Landesbauernschaft« in okrajne »Kreisbauernschaft«, tedanja okrajna glavarstva z imenom »Der Landrat« in končno tkim. »vaške trojke« (Ortsdreieck), to so župan, Ortsbauernführer in Ortsgruppenleiter NSDAP.⁴⁶ Uradi pa, ki so izseljevali, priseljevali in odseljevali Kanalciane pod vrhovnim vodstvom Maier-Kaibitscha ali pa v najtešnejšem sodelovanju z njim, so bili:

1. Gaugrenzlandamt, Amtliche Umsiedlungsstelle, poznejši Gauhauptamt, für Volkstumsfragen der Gauleitung Kärnten der NSDAP, sedež v Celovcu, Gasometergasse 6, šef urada: SS — Standartenführer, to je major, Alois Maier-Kaibitsch.

2. Dienststelle der Beauftragten des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Dienststelle Klagenfurt, sedež v Celovcu, Gasometergasse 6. Šef urada — Standartenführer Maier-Kaibitsch. Ta urad je imel tudi svojo posebno podružnico na Bledu za vse področje Gorenjske.

3. Gauverband Kärnten des VDA kot vrhovna organizacija nemških nacionalnih društev narodnopolitičnega značaja. Sedež v Celovcu, Gasometergasse 6, šef isti.

4. Deutsche Umsiedlung-Treuhand-Gesellschaft m. b. H., Nebenstelle Klagenfurt, gospodarska družba poluradnega značaja. Ta družba je prevzemala gotovino izseljencev in odločala o razlaščenem premoženju.

5. Deutsche Ansiedlungsgesellschaft m. b. H. Geschäftsstelle Klagenfurt. Ta družba je uporabljala Slovincem zaplenjeno posest in se ukvarjala predvsem z neposrednimi posli izselitve.

6. Poseben oddelek celovškega gestapa.

K spisku teh institucij moramo dodati še izjavo nekdanje Maier-Kaibitscheve tajnice v KHB od leta 1920 do leta 1938, Lise Högler, ki je kasneje prešla v Gaugrenzlandamt oziroma v urad pooblaščenca državnega sekretarja za krepitev nemškega naroda. Na procesu proti Maier-Kaibitschu je namreč povedala, da ni bilo mogoče najti meje med »Heimattbundom«, VDA, Gaugrenzlandamtom in uradom državnega komisarja za utrditev nemštva.

Himmlerjev odlok so nekateri koroški nacisti odklonili, med njimi namestnik gauleiterja Mainrad Natmessnig. O Maier-Kaibitschu pa je izjavil na procesu ing. Jauernig, nekdanji poslevodeči vodja DAG v Celovcu, da se ni bil absolutno zavzel za izselitveno akcijo, bil pa je mnenja, da je taka akcija »iz načelnih pomislekov potrebna.« To Jauernigovo izjavo je potrdilo na procesu tudi pričevanje bivšega gestapovskega uradnika Sellaka. Povedal je, da je Maier-Kaibitsch poslal Himmlerju posebno pismo, v katerem je

nasprotoval nameravani izselitvi. Vzrok naj bi bilo predvsem Maier-Kaibitschevo prepričanje, da bi bili na Koroško preseljeni Kanalčani »boljši Slovenci« kot oni na Koroškem. Po mnenju priče dr. Pressingerja se je Himmler odločil za to akcijo pod vplivom kasnejšega gauleiterja Rainerja.

Kljub temu, da je prišla Maier-Kaibitscheva iniciativa za izselitev iz Berlina, je imel ing. Jauernig po izjavi na procesu 1941. leta občutek, da so bili izselitveni načrti »izdelani tu v Celovcu in ne v Berlinu«. Istega mnenja je bil tudi priča vladni svetnik Erwin Papst, ki je na procesu omenil, da so osnovne smernice za akcijo prišle iz Berlina, izvedbo samo pa so uredili v Celovcu. Zajeti pa naj bi bili tisti Slovenci, ki so imeli zveze z jugoslovanskim konzulatom v Celovcu. Seznam je zajel 157 Slovencev. Ta številka pa je po Sellakovi izjavi zelo presenetila njegovega šefa, ki je računal s kakimi 400—800 slovenskimi družinami. Da pri selitvah niso pri gestapu igrali toliko nacionalni, kot — v skladu s Himmlerjevim ukazom — premoženjski elementi, priča dejstvo, da je Sellakov šef pri pregledu dokumentov prečrtal iz seznama osebe brez posesti. Sodeč po Sellakovi izjavi je bil izselitvi nenaklonjen tudi šef celovškega gestapa dr. Weimann, ki je želel, da bi se s to problematiko ukvarjala edino nacistična stranka in njeni okrožni vodje.

Sellak je bil izdelal omenjeni seznam decembra 1941. Ohranjeni dokumenti pa pričajo, da je tekla akcija še pred sestankom v Trbižu. Tako je Kreisbauernschaft za Celovec obvestila 15. septembra DAG, da ne nasprotuje razlastitvi posestva Lovrenza Macka po domače Tschertscherja iz Migorij (Migoriach). V utemeljitvi dopis pravi, da je dosedanji »lastnik Lorenz Mack nacionalni Slovenec in da ga ni smatrati kot dobrega kmeta«. ⁴⁷ Po tem priporočilu je DAG že v naslednjih dneh (23. septembra) z dopisom vprašala Macka, ali bi bil pripravljen prodati posestvo. ⁴⁸ Mackovega odgovora sicer ne poznamo, bil pa je negativen. Zato je DAG 16. januarja 1942 poslal uradu državnega namestnika dopis s prošnjo, da bi se posestvo razlastilo in je utemeljila prošnjo s tem, da je lastnik nacionalni Slovenec. ⁴⁹ Zanimiv pa je tudi odgovor državnega namestnika, čes da dejstvo, da je lastnik nacionalni Slovenec »ne zadostuje«, da bi se izkoristile določbe zakona o razlastitvi posesti v korist vojske iz leta 1935. Kakorkoli, 14. aprila 1942 je postalo prosto tudi Mackovo posestvo, ker je bil Mack preseljen. ⁵⁰ Iz druge polovice novembra (28. 11.) imamo ohranjen odgovor velikovškega Kreisleiterja o posestvu Karla Petriča, po domače Arlaka. Kreisleiter

Grum v njem obvešča, da nima k razlastitvi »v političnem pogledu nič pripomniti«, ker je Petrič »nepopravljiv nacionalni Slovenec in nekdanji član slovenske stranke. Njegov odnos do stranke in države je sedaj še bolj odklonilen«. ⁵¹

Za razlastitev je bilo določeno tudi posestvo Johanna Kattniga v Graščinah, občina Marija na Zilji. Koroško državno namestništvo je na prošnjo DAG z dne 26. novembra 1941 dne 10. decembra dovolilo, da posebna komisija pregleda omenjeno posestvo. Kattnig se je temu uprl. ⁵² Dne 20. januarja 1942 je tudi interveriral pri DAG v Celovcu in podčrtal, da ima njegova rodbina to posestvo že 247 let in da ima sedem otrok v starosti od 24 do 40 let, kar je poudarilo tudi državno namestništvo. ⁵³ Okrajno kmečko vodstvo pa je na vprašanje o možnosti razlastitve tega posestva odgovorilo, da soglaša z razlastitvijo, menilo pa je, »da trenutek za takšno akcijo ni srečno izbran«. Vzrok za to je videlo v bojazni, da bi razlastitev »posameznih« Slovencev vznemirila prebivalstvo, pripomnila pa, da slabo gospodarjenje ne bi smelo biti vzrok za razlastitev. ⁵⁴ DAG z odgovorom ni bila zadovoljna, zato se je dne 7. marca 1942 dalje obrnila na Gaugrenzlandamt ⁵⁵, ki je 23. februarja odgovoril, ⁵⁶ da se poizvedbe o tem posestvu še nadaljujejo. Morale pa so biti »pozitivne«, saj je bila med izseljenci 1942. leta tudi Kattnigova družina.

Konec decembra in v začetku januarja so Sellakov seznam še nadalje dopolnjevali tako, da je število slovenskih družin, predvidenih za izselitev, ustrezalo Himmlerjevi zahtevi. Na končnem Weimannovem seznamu naj bi bile po Maier-Kaibitschevi izpovedi 204 družine, vsekakor po »zaslugi« Maier-Kaibitschevega Gaugrenzlandamta. Dejansko lahko govorimo o dveh akcijah, o akciji Gaugrenzlandamta, združeni z DAG, in o akciji gestapa. Pri tem je igral pri Gaugrenzlandamtu primarno vlogo narodno-politični moment, pri gestapu pa le vprašanje posesti slovenskih žrtev. Priča dr. Wanner je na procesu povedal, da so kreisleiterji dajali predloge za izselitev, ki so bili obsežnejši kot pa dejanske izselitve aprila 1942. Tako lahko gledamo v akciji 14. aprila sodelovanje gestapa in Gaugrenzlandamta NSDAP.

Dne 27. maja 1942 — mesec dni po izselitvah — je dr. Rainer izdal še posebno odredbo, s katero je dal svojemu pooblaščenцу Maier-Kaibitschu pooblastila, s katerimi je izključil vsako pravno sredstvo proti odredbam nemškega državnega komisarja za utrditev nemštva, ne glede na obstoječe nemške pravne predpise.

(Se nadaljuje)

POIZKUSI IZSELITVE KOROŠKIH SLOVENCEV MED DRUGO SVETOVNO VOJNO

STONE ZORN

(Nadaljevanje)

Za dan izselitve dela koroških Slovencev je bil določen 14. april 1942. O pripravah javnost ni bila obveščena, vedeli pa so zanjo odgovorni funkcionarji nacistične stranke in nekdanji obrambni borci, Abwehrkämpferji, ki jih je bil sklical po naročilu iz Berlina Maier-Kaibitsch v drugi polovici februarja na posebno posvetovanje. Dr. Mirt Zwitter ugotavlja, da je bil krog svetovalcev za to akcijo zelo velik, saj je bila potrebna za to posvetovanje velika sejna dvorana.⁵⁷

Izselitev je opravil oddelek 171. rezervnega policijskega bataljona, ki je v ta namen prišel na Koroško z Gorenjskega. Sestavljali so ga menda policisti, ki so slabo govorili nemški, bili pa so izvežbani za posebne akcije. Po vaseh so jim bili v pomoč poverjeniki, ki so jim kazali pot do slovenskih »zločincev«. Izseljenci so smeli vzeti s seboj le najpotrebnejše. Iz kasnejšega nedatiranega dokumenta vidimo, da so imeli nekateri po izselitvi pravico do obleke in obutve, ki so jo bili pustili na Koroškem.⁵⁸

Izseljence so zbrali v taborišču v Žrelcu. Kot prvega so prignali iz celovških zaporov Tomaža Wasteta, po domače Rupa, iz Grabštajna. Med izseljenci je bil tudi Luka Dovjak iz Sel, star nad 85 let, najmlajši izseljenec pa je bil komaj rojen.⁵⁹ Izseljeni so bili tudi predsedniki vseh slovenskih predvojnih prosvetnih društev, kar je bila nedvomno zasluga Maier-Kaibitschevega Gaugrenzlandamta. V taborišču so izseljence popisali, enako tudi njihovo premoženjsko stanje. Vsak je dobil svojo številko, izkaznico in posebno ploščico.⁶⁰ Skupaj je bilo v Žrelcu zbranih 186 slovenskih družin, vendar so nekatere izmed njih bile izločene od deportacije, češ da so bile po pomoti določene za izselitev. Tako je bilo 15. aprila 1942 deportiranih v notranjost Reicha po Maier-Kaibitschevi izjavi na procesu 168 družin. Po drugih virih ta podatek variira; obtožnica proti Maier-Kaibitschu vsebuje številko 165, glasilo obveščevalnega oddelka britanske zasedbene oblasti na Koroškem

Kärntner Nachrichten z dne 2. VII. 1945, št. 42 je ugotovilo 164 slovenskih kmečkih družin. Po izjavi dr. Joška Tischlerja na procesu proti Maier-Kaibitschu naj bi bilo izseljeno 3000 koroških Slovencev, žal pa natančno število še danes ni znano. Do 6. novembra 1945 je naštel takratni vodja manjšinskega urada Koroške deželne vlade dr. Tischler 207 izseljenih družin (te številke se nanašajo na celotno obdobje od 1942—1945 — Pressedienst OF, 2 III. 1946, št. 4). Seznam izseljencev, ki ga je izdala Zveza slovenskih izseljencev, zajema od 15. aprila 1946 imena 258 izseljenih družin, podatki koroške deželne vlade iz istega leta pa navajajo številko 241. Pressedienst OF z dne 14. IV. 1946 je pisal o 277 izseljenih družinah.

Izseljence so v rajhu razdelili na razna taborišča, med njimi tudi v taborišča Eichstätt, Windsheim, Ettlingen, Rastatt, Weissenburg, Wernfels, Hesselberg in Hagenbüchach. Tu so posebne komisije določile taboriščnike med 14. in 16. letom na prisilno delo ter pri tem razbile marsikatero družino. Zgodilo se je, da je mož delal v Stuttgartu v tovarni, hčerka kot služkinja pri SS-ovski družini v Nürnbergu, žena kot postrežnica izven taborišča, otroci pa so bili prepuščeni nacistični vzgojiteljici otroškega vrtca v taborišču. Za taborišče Hesselberg je znan notranji režim: prepovedan izhod iz taborišča, prepovedan sprejem obiskov in oddajanje pošte. Mnogi so morali za malenkostne prestopke celo v Dachau ali v druga taborišča. Med hude prestopke se je štelo že slovensko pismo ali opis stanja v taborišču, najtežja kazen pa je doletela tistega, ki je skrivaj spravil pismo na pošto.⁶¹

Izselitev je zbudila med prebivalstvom južne Koroške splošno zbežanost. To je opazil že dva dni po izselitvi tudi major Kress, vodja vojaškega nabornega urada v Beljaku in sporočil pristojnim vojaškim oblastem, da je zbudila izselitvena akcija splošno vznemirjenje in preplašenost prebivalstva.⁶² Nad tem aktom se je zgrozil tudi pisatelj J. F. Perkonig in poslal gauleiterju poseben protest.⁶³ Da bi pomirili prebivalstvo južne Koroške, so

nacisti pripravili po vaseh celo posebne sestanke, na katerih so skušali pojasnjevati vzroke in cilje izselitve. Tako je govoril beljaški kreisleiter komaj štiri dni po izselitvi dne 18. aprila v Maloščah. Zaradi protesta prebivalstva je bila dne 15. maja 1942 posebna seja, na kateri so odločilni znova prereševali izseljence. Na podlagi posebnih priporočil se je po tem pretresu smelo vrniti v domovino 6 družin. Druge pritožbe pa so prihajale iz vojske, od koder so vojaki intervirali za posest preseljenih staršev. Med njimi tudi dr. Franci Zwitter, ki je s posebno prošnjo prosil Reichskanzlei za vrnitev izseljenega sorodnika Johana Zwittra. Prošnja je bila odbita.⁶⁴ Med odbitimi prošnjami je bila tudi prošnja pripadnika SS oddelka leta 1934 Josefa Ounitscha iz Podljubelja št. 13 kljub temu, da so jo podprle pristojne vojaške oblasti.⁶⁵ Zdi se, da so vzrok za odklonilna stališča bila predvsem negativna poročila kreisleiterjev in lokalnih nacističnih funkcionarjev.⁶⁶ Del posesti izseljencev so nacistične oblasti dale tudi v zakup z namenom, da bi jih dobili v last po koncu vojne vojniki, sinovi nekaterih izseljencev ali pa da bi se šele takrat uredilo njihovo pravno stanje. Iz bojazni pred upadanjem morale vojakov, predvsem pa zaradi udarcev Rdeče armade, ko je bilo treba v rajhu pripraviti prostor za begunce z vzhoda, se je smelo v celoti vrniti na Koroško približno 10 % izseljencev, predvsem starejših oseb. Po letu 1943 se je tudi zgodilo, da so izseljencem obljubili vrnitev posestva, če bi se prijavili za nemško vojsko. Del izseljencev je bil izpuščen iz taborišča, vendar so se morali ob izpustitvi obvezati, da se ne bodo vrnili na Koroško. Za vsakega posameznika je bil odrejena tako imenovana »Sippenhaft«, tj. kolektivno jamstvo ožjih sorodnikov s kazensko sankcijo pred policijskimi in sodnimi oblastmi, če je pobegnil (dr. Julij Felaher v *Gospodarskem koledarju 1960*, str. 57).

Kljub vsemu pa kolonizacija južne Koroške ni potekala tako, kot so si jo bili zamislili v Celovcu. Dejstvo je, da je marsikateri Kanalčan odklonil naselitev na posestvo izseljenega Slovence, drugi vzrok pa je bil v tem, da niso bili vsi Kanalčani po mnenju nacistov primerni za zasedbo slovenskih domov. Kot kažejo dokumenti, so pri tem gledali predvsem na nemško poreklo in zanesljivost. Za Ogrisovo posest v Bilčovsu se ni odločil noben »ustrezni« Kanalčan in posestvo je prevzel stari nacist iz leta 1933, A. Gagel iz Gnesaua.⁶⁷ (Za to mesto je Gagela predvidelo okrožno vodstvo NSDAP že maja 1942. leta.) Bojazan pred reakcijo prebivalstva vidimo tudi v Maier-Kaibitschevem pismu DUT ob nameravanem nakupu posesti slovenskega

izseljenca iz Globasnice dne 11. aprila 1944. V pismu se je Maier-Kaibitsch izrekel proti »vsaki prodaji posesti v jezikovno mešanem ozemlju med vojno, bodisi da gre pri tem za priseljence ali za osebe, ki bi jih nastanili iz političnih vzrokov«.⁶⁷

Navodila o izboru kolonistov in o posledicah izselitve lepo takole povzema dr. Mirt Zwitter v zborniku *Koroška v borbi*, str. 23: »politična izbira (kolonistov — op.) ... ni bila zadosten porok za uspeh, ki so si ga obetali zagovorniki izselitve. Naselitev Kanalčanov je naletela na hud odpor domačega prebivalstva, tudi zaradi gospodarske nesposobnosti in drugačnega načina dela in življenja priseljencev. Kanalski kolonisti v svoji prvotni domovini namreč niso poznali kmečkih posestev, kakor jih ima slovenska Koroška. Večinoma niso bili poljedelci, temveč so bili vajeni reje ovac in goveda, predvsem pa gozdarstva. Naravna posledica tega je bila, da so vzorno urejena posestva v rokah takšnih kolonistov propadala. Pa tudi na splošno se kolonizacija ni posrečila v pričakovanem obsegu. Številna posestva so ostala docela zapuščena in neobdelana, živino in nepremičnino pa so si razdelili med seboj vaški nacisti.⁶⁸ Uničevanje gospodarskih vrednosti in zanemarjanje posestev je doseglo takšen obseg, da so postale na to pozorne celo nacistične oblasti same.« — Izpričano je, da so skušali posamezni najemniki na posestvih izseljencev skrivaj trgovati z lesom brez vrednosti DAG, v katere imenu so oskrbovali posestva.

Od druge polovice leta 1943 dalje je DAG le težko dobila oskrbnike za posamezna posestva, zlasti v okolici Železne Kaple. Razmah narodnoosvobodilnega gibanja je kmalu rodil sadove, marsikateri kolonist se je moral umakniti s posestva izseljenega Slovence (npr. v Radišah in v Beli). Nekateri pa, ki niso hoteli oditi tudi po opozorilu, je doletela kazen (v okolici Železne Kaple).

Kot smo videli, so nacisti naseljevali na posestva izseljenih Slovencev poleg Kanalčanov predvsem »karakterno in politično« neoporečne koloniste. V dokumentih stalno zasledujemo izraze »deutschfreundlich, deutsche Familie, Blutordenträger, zanesljivi PG« (nacist). V ohranjenem dokumentu iz Bilčovsa piše kreisleiter DAG 1. avgusta 1944, da je situacija taka, da se lahko naseli na posestvo izseljenega Slovence edino zanesljiv član nacistične stranke. Tudi za Zahomec so zahtevali vaški zastopniki, da mora priti na slovensko posest dober kmet, da bo tako zmogel zastopati nemštvo »in den slowenischen Dorf Achomitz«. V Zgornji vasci pa je skušal krajevni kmečki vodja Einspieler izročiti posest slovenskega izseljenca družini čisto nemškega porekla ter

pri tem upošteval njeno odlično »vsestransko zadržanje.«⁶⁹

Da je bila izselitvena akcija aprila 1942 le pričetek širšega načrta o izgonu 50.000 prebivalcev južne Koroške, nam potrjujejo že omenjene izjave slovenskih mobilizirancev v nemško vojsko. Na to dejstvo je namignil tudi koroški gauleiter dr. Rainer v glasilu koroške NSDAP decembra 1942. leta.⁷⁰ Uvodoma je v listu podčrtal, da je že na obletnici koroškega plebiscita tega leta postavil »za posebno nalogo v letu 1943 ... odpravo tako imenovanega koroškega vprašanja«. Poudaril je, da gre pri tem predvsem za dve nalogi:

»1. Prikazati potrebo po posebnih in dostikrat tudi trdnih ukrepih ..., da jih bo razumelo prebivalstvo celotne Koroške, in ga mobilizirati za aktivno soudeležbo pri akcijah leta 1943, ter

2. prekasiti prebivalstvo jezikovno mešana področja z vsemi propagandnimi sredstvi, tako da se bo navznoter enako kot navzven priznalo k nemštvu in dokončno prevzelo nemške oblike življenja.«

»Potreba, izpeljati to akcijo,« je nadaljeval Rainer, »izhaja iz dejstva, da je dobila Koroška Gorenjsko, v kateri živi 180.000 Slovencev, in ki mora znova postati nemška obmejna marka. Pri tem sta na voljo dve možnosti: da izpolnimo fűhrerjevo naročilo in premagamo stare preostanke na starem koroškem ozemlju, ali pa da se novi prebivalci gava združijo z iredenstičnimi elementi v starem rajhu in dajo bodočemu razvoju svoj pečat.

Odločil sem se po dobrem nacionalsocialističnem načinu ne čakati v obrambi, pač pa ofenzivno z vso energijo in udeležbo združenih moči koroškega nemštva doseči rešitev problema v najkrajšem roku na jezikovno mešanem področju.

Ne bo mogoče poučiti prebivalstva o vseh izhodiščih, ki jih imamo na razpolago. Toda eno se da reči: z zasedbo Ljubljane in Beograda so nam prišli v roke dokazi o skrivnih veleizdajniških vezah slovenskih krogov s srbsko — šovinističnimi. Tudi je dokazano, da obstoje do današnjega dne zveze preko Karavank s partizanskim vodstvom na Gorenjskem in še dalje do balkanskih tolp ...

Če bodo med to akcijo potrebni tudi trdi ukrepi, poudarjam, da se stranka kot en mož postavlja prednje v zavesti, da sem jih ukazal, in da so zato potrebni, in da ne smejo izostati. Sicer pa je, kot upam, potrebno le pri maloštevilnih nepopravljivih in državne skupnosti nevrednih elementih uporabiti trše ukrepe. V ostalem se ve, da je večji del prebivalstva jezikovno mešanega področja zvest koroški domovini, rajhu in fűhrerju. Samo bo z razumevanjem sprejelo in aktivno pomagalo pri bo-

Sl. 1. Slovenske izseljenke v taborišču Hesselberg

dočih ukrepih za ponemčenje javnega življenja. Samo bo tudi začutilo, kako državljani rajha delajo dobro, če vzgajajo svoje otroke za Nemce in jih že v mladosti v domači hiši napravijo za polnopravne pripadnike nemškega naroda. Z vsem razumevanjem in prizanesljivostjo bomo šli preko priljubljenih uredb in jezikovnih navad in zahtevali več od mladine kot od starejših. Nikoli več ne bo notranjega pritiska in če bi odstranili vse, ki spadajo k nam po svojih rasnih znakih, bomo po drugi strani odpovedali vsakomur, ki v nacionalni slovenski zaslepljenosti noče slišati glasu krvi, in ki mu nemški predniki zastoj govorijo.

Če bomo tako nadaljevali s političnim znanjem in psihološkim občutkom, z vso žilavostjo in brezkompromisnostjo, bo prišlo do jasne rešitve, ki bo končno omogočila, da bo obmejni prostor naseljen z ljudmi, nosilci najboljše nemške krvi in najtrdnejše narodnostne pripadnosti. Ta, sama po sebi smešna, državi sovražna prizadevanja na tem ozemlju niso nobena nevarnost za močno nemško državo. Ker pa je koroški obmejni gau nosilec nekaterih ponosnih tradicij rajha, mora biti v vseh svojih delih od Tur do Ljubljanskega polja enako spojen in s tem prav tako plemenit kot neuničljiv in neosvojljiv zidak germanskega rajha«.

Po Rainerjevih besedah bi mogli soditi, da je bil vzrok za nov predstojeci val izselitev razvoj NOB na Koroškem in Gorenjskem. Gori povedana dejstva pa pričajo, da je name ravani izselitveni val pomenil dejansko obnovo Himmlerjevega načrta iz leta 1941. Nanj so nedvomno vplivali tudi načrti o preselitvah južnih Tirolcev in drugih narodnosti na osvojeni Vzhod. Po Maier-Kaibitschevi izjavi na procesu je bil pobudnik te nove ideje dr. Rainer, proces sam pa je, kot smo videli, pokazal, da je bil Maier-Kaibitsch le deloma proti ponovni izselitvi; vzrok za to pa je bil bržčas Maier-Kaibitschev strah pred reakcijo prebi-

valstva na jezikovno mešanem področju Koroške. To nasprotovanje je 1944. leta privedlo celo do spora med obema koroškima veljakoma.

Komaj je izšel Rainerjev članek in verjetno tudi ustrezne smernice, že je prizadevni župan občine Bekštanj Michl Truppe 27. januarja 1943 izdelal seznam »Rasno manjvrednih in asocialnih Slovencev na področju občine Bekštanj«. ⁷¹ V občini Brdo v Ziljski dolini je bilo določenih za izselitev 30 novih slovenskih družin. ⁷² Za prizadevnega pa se je pokazal tudi nacist Safaron iz Dobanjine pri Hodišah. Okrajnemu nacističnemu vodji je namreč poslal predlog za izselitev prebivalcev zaselkov Dobanjina in Plešerk.

Novi izselitveni val naj bi bil že februarja 1943. leta. V začetku tega meseca so ljudje že opazili zbiranje vozil v nemških predelih Koroške, ki mejijo na slovensko etnično ozemlje. Iz Celovca pa so prihajala poročila o izselitvi kar 50.000 koroških Slovencev v Ukrajino. ⁷³ Močan sovjetski prodor na vzhodni fronti pri Rostovu marca meseca pa je prekrizal te načrte.

Nameravano izselitev potrjuje tudi Himmlerjeva odredba št. 21/43/C z dne 6. februarja 1943, s katero je določil izselitveno področje na Koroškem. V uredbi Himmler pravi, da na podlagi Hitlerjevega ukaza z dne 7. oktobra 1939 o utrjevanju nemškega naroda proglašča »jezikovno mešano področje v Reichsgau Kärnten za *naselitveno področje*«. To naselitveno področje je po odredbi obseglo naslednje občine:

a) v deželnem okrožju Wolfsberg: Labot, Lagerbuch, Libeliče in Žvabek;

b) v deželnem okrožju Velikovec: Djekše, Dobrla ves, Železna Kapla, Bistrica pri Pliberku, Galicija, Globasnica, Grebinj, Vovbre, Libuče, Blato, Pustrica, Ruda, Rikarja ves,

Sl. 2. Slovenski izseljenci po vrnitvi iz pregnanstva julija 1945

Škocijan, Št. Peter na Vašinjah, Žitara ves, Tinje, Bela, Velikovec, Važenberk;

c) v deželnem okrožju Celovec: Žrelec, Bistrica v Rožu, Borovlje, Grabštanj, Trdnja ves, Hodiše, Kotmara ves, Bilčovs, Žihpolje, Otok, Medgorje, Zgornja vesca, Otmanje, Pokrče, Radiše, Šmarjeta v Rožu, Št. Tomaž, Škofiče, Medborovnica, Vetrinj, Svetna ves, Slovenji Plajberk, Sele;

č) v deželnem okrožju Beljak: Podklošter, Loga ves, Smerče, Bekštanj, Kostanje, Ledinca, Lipa, Marija na Zilji, Rožek, Št. Jakob v Rožu, Vrba, Vernberk;

d) v deželnem okrožju Šmohor: Brdo, Gorice, Št. Štefan na Zilji, Blače.

Po tej odredbi naj bi se utrdilo nemštvo na tem območju »s preselitvijo narodnostnopolitično zanesljivih ljudi in z naselitvijo zanesljivih Nemcev, posebno pa še z naselitvijo priseljencev iz inozemstva in z načrtno novo preureditvijo lastninskega stanja.« Za izvedbo tega načrta je Himmler pooblastil dr. Rainerja ter ga opozoril, da se lahko posluži vseh ustreznih uradov in ustanov pa tudi določil zakona z dne 29. III. 1935 o pridobivanju zemljišč v korist nemške vojske. ⁷⁴

Himmlerjev odlok dokazuje, da je bil nacistom tudi leta 1943 jasen obseg slovenskega etničnega območja na Koroškem. Primerjava tega območja, zajetega v Himmlerjevi odredbi, se v bistvu ujema z določili o dvojezičnem šolstvu iz oktobra 1945. Zajemalo je ves velikovski politični okraj in celo občino Pustrico. V celovškem političnem okraju je zajela Himmlerjeva uredba iste občine kot zakon o dvojezičnem šolstvu, edini izjemi sta bili občini Tholca, ki jo Himmlerjev načrt ni poznal, in občina Otmanje, ki je uredba o dvojezičnem šolstvu ni več upoštevala. Skladata pa se odlok in uredba za slovenske in jezikovno mešane občine v političnih okrajih Beljak in Šmohor. Izjema sta edino občini političnega okraja Wolfsberg, ki jih odredba o dvojezičnem šolstvu ne pozna: Labot in Lagerbuch. Primerjava Himmlerjeve odredbe s takratno občinsko razdelitvijo pokaže, da je bil seznam občin izdelan vsaj že v poletnih mesecih leta 1942. V dokaz nam služi dejstvo, da sta bili občini Libeliče in Žvabek šele tega leta izločeni iz sodnega okraja Pliberk in vključeni v sodni okraj Št. Pavel v deželnem okrožju Wolfsberg. ⁷⁵

Ustrezno s temi navodili in z v bistvu končano preselitvijo Kanalčanov se je spremenila tudi dotedanja vloga Gaugrenzlandamta in njegovega preselitvenega urada. Zato so ga preimenovali v Gauhauptamt für Volkstumsfragen, Amtliche Umsiedlungsstelle pa je prevzel urad pooblaščenca državnega komisarja za utrditev nemškega naroda. ⁷⁶

Omenili smo že, da so porazi tretjega rajha preprečili prvotni načrt o izselitvi večjega dela prebivalcev južne Koroške. Od leta 1943 lahko sledimo podrejanje te zamisli nacističnim načrtom o obrambi koroških meja pred morebitnim sovražnikom. To novo, morda tretjo izselitveno fazo lahko imenujemo nekakšno kazensko izselitev posameznih slovenskih pa tudi nemških družin zaradi podpiranja slovenskega osvobodilnega gibanja. Izselitev sama je šele sedaj postala sankcija, ki jo je izvajala policijska oblast; po Rainerjevem nalogu naj bi namreč nacistične oblasti zaplenile premoženje vsakomur, čigar člani družine so podpirale slovenske partizane. Neka priča je 1947. leta povedala, da je nameraval dr. Rainer 1944. leta izseliti iz Hodiš 16 slovenskih družin. Te izselitve pa ni bilo.⁷⁷ Istega leta je nastal tudi načrt o preselitvi celotnega prebivalstva s področja Selebora. Ta prostor naj bi postal vojaški poligon, namenjen četam na poti v Italijo. Zanimivo je, da je Maier-Kaibitsch nasprotoval tej izselitvi iz istega vzroka kot pred letom dni. Morda spada prav v ta okvir tudi akcija za izselitev 120 družin, ki jo je omenil na Maier-Kaibitschevem procesu policijski uradnik Ludwig Michitsch. Povojni komandant koroške žandarmerije Karl Korytko je kot priča na procesu proti Maier-Kaibitschu izpovedal, da je prisostvoval večini pogovorov, na katerih so govorili o boju proti partizanom in o možnosti samostojne obrambe Koroške. Povedal je, da se je na teh posvetovanjih Maier-Kaibitsch pritoževal nad žandarmerijo, ki ni dovolj ostro nastopala proti partizanom in zahteval ostrejša mere proti slovenskemu osvobodilnemu gibanju.

Konec leta 1944 in v začetku 1945 se je Koroška pričela pripravljati na obrambo pred angloameriškimi silami v Italiji in pred Jugoslovansko armado. Tudi o tem vprašanju je bilo več sestankov, ki se jih je udeležil Maier-Kaibitsch. Na njih je odločno zagovarjal stališče o nujni obrambi Karavank pred enotami Jugoslovanske armade. Po Maier-Kaibitschevem načrtu naj bi bila to skrb žandarmerijskih enot, domačih prostovoljcev in madžarske vojske. Govorili so tudi o možnosti, da bi pred prihodom Jugoslovanske armade evakuirali celotno prebivalstvo južne Koroške ali vsaj »osumljene prebivalce«, za oviro pri izvedbi tega načrta pa se je pokazalo vprašanje prevoza velikega števila beguncev. Maier-Kaibitsch se je ob teh razglabljanjih odločno uprl načrtom, da bi bila obrambna črta v bližini Celovca. V pismu gauleiterju Rainerju je dne 25. aprila 1945 znova omenil predloge o obrambi Celovca in Velikovca

in nasprotoval nastanitvi kozakov kot nezanesljivega elementa na južno Koroško.⁷⁸

Pregled problematike izselitve koroških Slovencev v času druge svetovne vojne nam je pokazal, da pred nastopom nacizma sicer še ne naletimo na izrazito misel o fizičnem pregonu slovenskega življa iz Koroške, temveč na poskuse, da bi se z notranjo kolonizacijo rajhovskih Nemcev izpodrinilo iz dežele avtohtono slovensko prebivalstvo. Ti poskusi so bili prvotno povezani z 1899. leta v Gradcu ustanovljenim društvom Südmark, po prvi svetovni vojni pa s Kärntner Heimatbundom in drugimi organizacijami. Prvo prelomnico v tem vprašanju pomeni priključitev Avstrije k Hitlerjevi Nemčiji marca 1938, ko so dobila svojo dokončno podobo skoraj dvajsetletna prizadevanja Kärntner Heimatbunda. Cilje te organizacije je v nekoliko drugačni obliki prevzel tudi novi režim, enako njen poslevodeči vodja Maier-Kaibitsch. Drugo prelomnico v izselitvenem vprašanju pa pomeni nacistični napad na Jugoslavijo aprila 1941, ko je po Maier-Kaibitschu nastopil trenutek, ko bi se dal z nemško kolonizacijo odstraniti slovenski živelj iz Koroške.

Dne 25. avgusta 1941 je Himmler izdal v zvezi s preselitvijo Kanalčanov, ki so optirali za tretji rajh, odredbo o izselitvi kakih 200 slovenskih družin v notranjost rajha. Do tega akta je prišlo naslednje leto 14. in 15. aprila 1942. Da pa je bila izselitvena akcija aprila 1942 le pričetek širšega načrta ob pregonu 50.000 prebivalcev južne Koroške, priča med drugim citirana Himmlerjeva odredba z dne 6. februarja 1943. Ta načrt pa so prav v tem času preprečili novi nemški porazi, predvsem na vzhodni fronti.

OPOMBE

1. Poizkus iztrebljenja koroških Slovencev v dobi nacizma, Slovenski vestnik, Celovec, 20. VI. 1947, št. 37 — 8. VII. 1947, št. 47; Razvoj pravne položaja naših zadrug, Svoboda, mesečnik Slovenske Koroške, Celovec 1949, št. 1; Škoda, ki jo je prizadejal nemški teror SPZ in drugim ustanovam na Koroškem, Slovenski vestnik, 7. II., 21. III. in 28. III. — 4. IV. 1947; Izselitev..., Koroška v borbi, Celovec 1951, str. 17—26. — 2. Npr. spomini Janka Ogrisa v Koroškem koledarju 1965, Celovec, str. 55—63. — 3. Nikolaus von Preradovich, Der nationale Gedanke im Österreich, 1866—1938, Göttingen (1963), str. 6. P. posnema podatke po knjigi G. A. v Metnitz, Die deutsche Nationalbewegung 1871 — 1933, Berlin 1939. — 4. Slovenski vestnik, Celovec, 12. II. 1960, št. 7. Razprava je izhajala v številkah 6 do 13 (5. 2. 1960—25. 3. 1960). — 5. Marburger Zeitung, 17. 10. 1918; prim. Prispevke za zgodovino delavskega gibanja, Ljubljana, 1960, str. 307—308. 6. Lojze Ude, Po plebiscitu 10. 10. 1920 — Kärnt-

ner Heimatdienst, Heimatbund, Zbornik Koroške, 1959. str. 77. Številke o učiteljih, ki so zapustili Koroško, sicer variirajo. — Za učitelja Franca Aichholzerja gl.: dr. Julij Felaher, Franc Aichholzer, Naši razgledi, Ljubljana, 22. 2. 1964, št. 4; Naš tednik — Kronika, Celovec 6. 2. 1964, št. 6; Slovenski vestnik, Celovec, 14. 2. 1964, št. 7. — 7. Lojze Ude, cit. d., str. 78. — 8. Lojze Ude, cit. d., str. 73—91; posebej str. 76—77. — 9. Lojze Ude, cit. d., str. 84—85. — 10. Prepis govora hrani arhiv INV. Na procesu proti Maier-Kaibitschu ga je kot priča prebral dr. Mirt Zwitter, vendar ga sodišče ni prištelo k obtežilnemu materialu. — 11. Lojze Ude, cit. d., str. 85. — 11 a. Dr. Julij Felaher (-er) piše o tem v članku »Odgovornost za Kaibitscheve zločine nosi senžermenska Avstrija«: ... 21. junija 1929 (sta) Maier-Kaibitsch in znani šovinist dr. Martin Wutte (zanj glej Lojze Ude, Dr. Martina Wutteja duhovna podoba, Kol. Slovenske Koroške 1958, str. 45—50 op.) predavala v Porečah ob Vrbskem jezeru časnikařem iz rajha o potrebi naselitve rajhovcev na slovenskih kmetijah na Koroškem in namestitve nemških duhovnikov na slovenskih farah. Pri tem sta poudarila zasluge celovškega škofa dr. Hefterja, ki ima razumevanje za tako akcijo, in ki v tem vprašanju podpira Heimatbund. ... Na vabilo Heimatbunda je bival na Koroškem od 28. maja do 19. julija 1930 profesor na kmetijski šoli v Frankenbergu v Nemčiji Schmalhorst, ki sta mu Maier-Kaibitsch in dr. Wutte obrazložila načrt o nakupovanju slovenskih posestev za rajhovske naseljence. Ta je nato v Nemčiji propagiral naseljevanje rajhovcev na Koroškem. (Ljudska pravica, Ljubljana, 27. X. 1947, št. 253.) — 12. Po podatkih v arhivu INV. Podatki so večinoma iz gradiva procesa proti Maier-Kaibitschu. — 13. Lojze Ude, cit. d., str. 85 piše »Konec dvajsetih let...«; isti, (Alois Maier-Kaibitsch, rkp. v arhivu INV, f. 164). — 13 a. VDA si je v Stuttgartu ustanovila tudi Deutscher Auslandsinstitut (DAI). Zanimivo je, da DAI ni samo registriral Nemcev v inozemstvu in njihove kulturne in gospodarske razmere ter politično opredeljenost, marveč tudi vse podrobnosti iz življenja večinskih narodov. — 14. Cit. po Lojze Ude, cit. d., str. 85. — 15. Koroški Slovenec, 9. 3. 1938, str. 10. — 15 a. V okviru »Volksbunda« sta se za naselitveno akcijo posebno zavzemala bivši avstrijski zvezni kancler Steerwitz na Dunaju in dr. Rokitansky v Celovcu, oba člana krščansko-socialne stranke (-er, Ljudska pravica, 27. oktobra 1947, str. 253). — 15 b. O drugi taki seji je poročal celovski list Freie Stimmen v uvodniku dne 25. XI. 1935: »Za cono A (namreč plebiscitnega področja iz leta 1920 — op.) Dunaj, 23. november. Včeraj je bila v spodnjeavstrijski deželni kmetijski zbornici pod predsedstvom dr. Winterja, vodje dunajskega kmetijskega strokovnega odbora nemško-avstrijske delovne skupnosti, zelo obiskana konferenca kmetijskih strokovnih odborov z Dunaja, Münchna in Berlina... Naselitveni načrt za cono A: iz posvetovanj med avstrijskim in rajhovskim (Reichsdeutsch) strokovnim odborom moramo posneti, da je narejen v Münchnu na-

selitveni načrt, ki bo v interesu ohranitve nemštva na slovenskem obmejnem ozemlju na Koroškem podpiral nemške kmete.« — 16. -er (dr. Julij Felaher), Naseljevanje rajhovcev na Koroškem v dobi senžermenske Avstrije, Svoboda II, Celovec, št. 10/12, str. 9—13. Izvleček je objavil Slovenski vestnik, Celovec, 23. 1. 1948, št. 4. — 17. Dr. Julij Felaher, cit. d. — 18. Dr. Julij Felaher, cit. d. — Ta kolonizacijska dejavnost je našla 1960. leta odmev tudi v knjigi Amerikanca Alfreda Diamanta, »Austrian Catholics and the first Republic«, Princeton, 1960 (str. 76). Piše: Na Koroškem si je pridobil Landbund zaupanje vzhodnopruskih protestantskih kmetov; ti so zbežali iz vzhodnopruskih področij, ki so po vojni pripadla Poljski in zasedli zemljo, ki so jo bili pustili koroški Slovenci; ti so bili prisiljeni vrniti se v Jugoslavijo 1918. leta. Na tem mestu je Diamant pomešal problem nemške kolonizacije z vprašanjem odhoda dela slovenske inteligence po plebiscitu 1920. leta. Nejasna je tudi formulacija o »vrnitvi v Jugoslavijo«. Nerodno Diamantovo pisanje o odhodu slovenskih kmetov v Jugoslavijo je opazil dr. Theodor Veiter v salzburškem časniku Berichte und Informationen, zv. 931, z dne 22. 5. 1964. Zašel pa je v drugo skrajnost, ko v polemiki z Diamantom trdi, da so po letu 1920 morali zapustiti Koroško »le različni slovenski intelektualci, ki so izhajali iz Kranjske«. O slovenskih kmetih dr. Veiter polemčno piše, da so ostali v deželi in niso imeli vzroka za zapustiti. — 19. Stenogram procesa proti Maier-Kaibitschu, shranjen v arhivu INV. — 20. Izjava dr. Joška Tischlerja na procesu proti MK dne 15. X. 1947. — 21. Koroški Slovenec, 28. IX. 1938. — 22. Koroški Slovenec, 8. III. 1939. — 23. Verbrechen fordern Sühne, Klagenfurt 1947, str. 18—19. — 24. Dr. Mirt Zwitter, Poizkus iztrebljenja koroških Slovencev v dobi nacizma (v nad. Poizkus ...). Slovenski vestnik, Celovec 24. VI. 1947, št. 38. — Zanimiva je tudi usoda dekana Štefana Singerja, pisca več zgodovinskih knjig s področja južne Koroške, gl. Koledar Družbe sv. Mohorja 1964, Celovec, str. 58—78. Vsem, ki so trpeli, Celovec 1947. — 25. Gl. op. 23. — 26. V celoti ponatiskuje Smernice Conrad F. Latour v knjigi »Südtirol und die Achse Berlin—Rom 1938—1945«, Stuttgart 1963, str. 129—135. Smernice so sledile tako imenovanemu »Berlinskemu soglasju« z dne 23. VI. 1939, ki je znano tudi kot Južnotirolski preselitveni sporazum ali pa Sporazum Hitler-Mussolini. Ta sporazum je Kanalsko dolino komaj omenjal. Smernice pa že vsebujejo formulacijo o »dvojezičnem teritoriju Trbiža« (Smernice, pogl. 1). Italija je sporazum objavila v zakonu z dne 21. avg. 1939. — 27. Latour, cit. d. — 28. Prav tam. Italija je želela od tega sporazuma izvzeti Ladince, večini prebivalstva Južne Tiroske pa sploh odrekala germanski izvor. — O južnotirolskem problemu, ki se kaže danes kot posledica dogodkov iz leta 1939—1945, je izšla obširna literatura. Velik del je citira Theodor Veiter v članku Südtirol als rechts- und staatspolitisches Problem, Der Donauraum, Wien, 1961, str. 12—24. O tem vprašanju isti avtor raz-

pravlja večkrat tudi v reviji *Berichte und Informationen* (Salzburg), na tem mestu naj navedemo članke: *Um den Staatsbürgerschaftswiederruf in Südtirol*, B. u. I., (*Berichte und Informationen*) 1961, Zv. 735, str. 12—14, članek *Deutsche Ortsnamen nicht preisgeben?*, B. u. I., zv. 846, 5. 10. 1962, str. 14, isti *Südtiroler Vermögen als »Deutsches Eigentum«*. Zum Sonderkurs der Deutschen Umsiedlungs-Treuhand Ges. m. b. H., B. u. I., zv. 739, 16. 9. 1960, str. 9—11. Drugi vidni avtor pa je Herbert Miehsler s knjigo *Südtirol als Völkerrechtsproblem*, Graz, 1962. — 29. Skupno se je preselilo od konca 1. 1939 do 30. apr. 1942 v tretji rajh 76.824 oseb. Od teh je bilo 72.310 bivših italijanskih in 4.514 nemških državljanov. V času od aprila do junija 1942 jim je sledilo še 2.676 oseb (2.544 rojenih italijanskih in 132 nemških državljanov). Skupno število je tako znašalo 79.500 oseb. Po podatkih aktov osebnega štaba državnega vodje SS Himmlerja je bilo naseljeno na Tirolsko in Vorarlberg 25.308 optantov, Salzburško 7864, Koroško 5580, Zgornje Avstrijsko 7404, Štajersko 5680, Spodnje Avstrijsko 1078 in Dunaj 854. Poleg tega pa še v Sudete 248 in druge pokrajine Velike Nemčije 20.808 (skupno 76.824 optantov). V število na Koroško preseljenih optantov je vključenih tudi 3336 Kanalčanov. (Latour, *Südtirol ... priloga VI*, str. 143). Po drugi svetovni vojni se je vrnilo v Italijo približno 15.000 optantov. Okoli 8000 južnih Tirolcev z italijanskim državljanstvom živi danes v Avstriji, »več tisoč pa jih ima avstrijsko državljanstvo. Močne skupine južnih Tirolcev žive na Bavarskem in v Porenju«. (*Neue Zeit*, Graz, 20. 5. 1964, št. 115). — 30. Po podatkih v arhivu INV. — 31. Latour, cit. d., str. 75. — 32. DUT je bila ustanovljena s konvencijo z dne 21. 10. 1939 s sedežem v Berlinu in s podružnico v Innsbrucku. Paralelno z njo je bil v Boznu ustanovljen v tekstu omenjeni preselitveni urad. — Premoženje DUT je v Berlinu po koncu druge svetovne vojne likvidirala sovjetska zasedbena oblast, premoženje njene inštruške podružnice pa je Avstrija postavila pod javno upravo, s sklenitvijo državne pogodbe 15. 5. 1955 pa je to premoženje prešlo v last avstrijske države. Premoženje DUT v Boznu je postavila 18. 1. 1946 italijanska država pod javno upravo. Gl. Theodor Veiter, *Südtiroler Vermögen als »Deutsches Eigentum«*. Zum Sonderkurs der Deutschen Umsiedlungs — und Treuhand Ges. m. b. H., *Berichte und Informationen*, zv. 739, 16. septembra 1960, str. 9—11; isti, *Um die Pensionen und Renten der Südtiroler*, B. i. I. zv. 740, 23. septembra 1960, str. 7—10. — 33. Ente nazionale per le Tre Venezie (prvotno tudi Ente di Rinascita agraria per le Tre Venezie) je bila ustanovljena s kraljevim dekretom z dne 27. 11. 1939. Družba dela še danes. Ime ima od tod, ker je njeno delovanje zajemalo Julijsko Benečijo (Venezia Giulia), Furlanijo (Venezia Friulana) in provinci Bozen in Trident, združeni v pokrajino Venezia Tridentina. — 34. Hitlerjev odlok objavlja med drugim zbirka dokumentov o germanizaciji in nacistični politiki na Čehoslovaškem inštituta za mednarodno politiko in ekonomijo in zgodovinskega inštituta čehoslovaške

akademije znanosti v Pragi *Die Vergangenheit warnt*, druga izd., Praga 1962, dok. št. 4, str. 48—49. — Kmalu po Hitlerjevi izjavi so se pričeli seliti na ozemlje rajha manjši drobci iz Estonske in Letonije. (Koroški Slovenec, 8. 11. 1939, št. 54). — 35. *Die Neue Zeit*, Celovec, 30. 10. 1947, št. 249. — 36. Prepis dokumenta z dne 16. 3. 1940 hrani arhiv INV. — 37. Poročilo DAG Gaugrenzlandamtu NSDAP z dne 8. 1. 1941 v arhivu INV. — 38. Obračun dela celovške DAG z dne 10. 11. 1940 v arhivu INV. — 39. Prepis spremnega dopisa hrani arhiv INV. — 40. Slovensko ime te vasi je Modrinja ves v občini Mitschig (Mičiče) v šmohorskem političnem okraju. — 41. Pismo deželnega vodstva NSDAP DUT z dne 15. 4. 1941. Prepis je v arhivu INV. — 42. Steonogram procesa v arhivu INV. — 43. Dr. Julij Felaher, *Nameravana preselitev Slovencev na Koroškem in Gorenjskem*, rkp. 1947, v arhivu INV. — Izpoved dr. Tischlerja na procesu proti Maier-Kaibitschu. — France Škerl, *Koroška v borbi za svobodo*, Koroški zbornik, Ljubljana, 1946, str. 514. — 44. V pismu dr. Aichingerju, citiranem na procesu proti Maier-Kaibitschu, je Himmler — v nasprotju s to odredbo — zagotovil, da bodo izseljenci le rasno manjvredni Slovenci. — 45. Odlok je izšel v internih navodilih, ki jih je Himmler izdal kot državni komisar za krepitev nemške narodnosti, pod imenom *Menscheneinsatz* z dne 1. sept. 1941. — 46. *Koroška v borbi*, Celovec 1951, str. 19. — 47. Original hrani arhiv INV. — 48. Kopijo dopisa hrani arhiv INV. — 49. Kopijo dopisa št. 239/IVb-1942 hrani arhiv INV. — 50. Originalno obvestilo Gaugrenzlandata DAG oz. W/D UC 9 K1 SA iz prve polovice maja 1942 v arhivu INV. Obvestilo pripominja, da se ni noben Kanalčan odločil za prevzem posestva. — 51. Dopis št. 144 (Is) Za z dne 28. 11. 1941., v arhivu INV. — 52. Dopis št. Zl. 5247/IVb/1941. Kopija dokumenta v arhivu INV. — 53. Originalni zapisnik z dne 20. 10. 1942 UC K Vi/Schw/Sa v arhivu INV. — 54. Odgovor št. IF 140/42 z dne 28. II. 1942, original v arhivu INV. — 55. Kopija akta UC Schw/Re z dne 7. 3. 1942 v arhivu INV. 56. Kopijo hrani arhiv INV. — 57. Slovenski vestnik, 27. 6. 1947, št. 6. — 58. Dokument hrani arhiv INV. — 59. Dr. Mirt Zwitter piše, da je imela najmlajša izseljenka Lojzka Tarman komaj 16 dni. Ta podatek se sklada z navedbo v knjižici *Vsem, ki so trpeli*, Celovec 1948, str. 8—9, češ, da so med deportacijo (15. ali 16. 4.) »slovenski materi odvzeli prvo žrtev, nekaj dni starega otroka — mrliča«. — 60. Dr. Mirt Zwitter v zborniku *Koroška v borbi*, Celovec 1951, str. 20 do 21. Tudi naslednji podatki so v glavnem vzeti iz te razprave in iz študije v Slovenskem vestniku. — 61. O življenju izseljenk, ki so bile po izselitvi dodeljene posameznim družinam kot gospodinjske pomočnice, priča okrožnica št. 17/43 z dne 3. 5. 1943 Reichskommissarja za utrditev nemškega naroda v Nürnbergu. Podajamo jo v izvlečku. — Na glasove, da tretirajo delodajalci izseljena slovenska dekleta kot Nemke in jim nudijo zaradi pridnosti dodatke, okrožnica ponavlja delovne pogoje za izseljenke: 1. Prosti

čas. Izselsenke lahko dobijo dva prosta dneva na štiri tedne, najbolje skupaj. Medsebojni obiski deklet naj se po možnosti pretrgajo, enako tudi obiski iz Koroške. 2. Plačilo. Najvišja vsota je 20 RM, ki ne sme biti presežena. 3. Okrožnica ugotavlja, da so v zadnjem času prejele izseljenke zelo mnogo pisem v slovenskem jeziku iz Koroške (»iz izseljenih področij«). Delodajalci v zadnjem času tudi ne izročajo pisem, ki jih prejemajo dekleta v taborišču. Ciklostirano okrožnico za gau Franken hrani arhiv INV. Glej tudi članek Ko smo bili izseljeni, Naš tednik — Kronika, 27. III. 1958, št. 2. — 62. Poročilo majorja Kressa citira obtožnica proti Mainer-Kaibitschu. — 63. Perkonigov apel Rainerju ni v celoti dostopen. Posamezne odlomke je objavil list Die Neue Zeit, Celovec, 14. 11. 1947, št. 261: »Ich leite das Recht zu meiner Darlegung aus meiner Kenntnis des in Frage stehenden Gegenstandes her, dann aber auch aus meiner menschlichen Pflicht, ein Unrecht als solches zu erkennen«. — »Ich kann da ich mich ehemals im Kärntner Heimatbund viele Jahre lang mit den nationalpolitischen Problemen in Kärnten beschäftigt habe, zu der Aktion nicht schweigen, obwohl mir als öffentlichen Angestellten durch eine Verfügung des Kreisleiters die Äusserung einer persönlichen Meinung verwehrt ist«. — »Ich habe im Kärntner Heimatbund stets eine Verständigung mit den Slowenen zu erreichen gesucht, ich habe in Besprechungen mit deren Führern die Grundlage für eine kulturelle Autonomie, um welchen Preis der Friede im Lande zu haben gewesen wäre, festzulegen getrachtet, weil meiner Ansicht nach ein unbefriedigender Zustand nicht verewigt werden darf, ohne dass daraus gefährliche Folgen entstehen. Ich musste mich zu dieser Ansicht erst allmählich durchringen, denn nach 1920 war mein Urteil über das slowenische Problem in Kärnten durch die Trauer den Tod meines Vaters getrübt, der infolge schlechter Behandlung durch die slowenischen Besatzungstruppen in Ferlach im Jahre 1919 gestorben war«. — »Ich kenne ihre letzten Beweggründe nicht, aber was immer sie auch sein mögen, keiner von ihnen kann das Unrecht und das menschliche Leid aufwiegen, das sie bewirken.« — »Ich würde mich eines ernstest Vergehens schuldig machen und meinem Gewissen zuwiderhandeln, spräche ich nicht aus, was ein öffentliches Geheimnis genannt werden muss: Dass nämlich ablehnende Meinung über die Aussiedlung allgemein ist, nicht nur wegen der erschütternden Umstände, unter denen sie erfolgte, sondern wegen der mutmasslichen Folgen, die auch von solchen Leuten als unerwünscht bezeichnet werden, denen seit jeher eine starre, unnachgiebige Haltung der Minderheit eigen war. Also nicht allein menschliche Beweggründe sind es, die mich veranlassen, diesen Brief an

Sie zu schreiben, es ist vielmehr eine höhere Rason die mich dazu drängt, Sie zu beschwören: »machen sie die Aussiedlung der Kärntner Slowenen rückgängig!« — »Verzeihen Sie, bitte, die offene, vielleicht zu kühne Sprache, aber ich kann, ich darf nicht schweigen, wo es mir mein Gewissen gebietet. Meine Stimme ist zwar nur eine einzelne Stimme, vielleicht aber hat sie einiges Gewicht dadurch, dass sie die Stimme eines Menschen ist, der keinen anderen Ehrgeiz hat als den, menschlich zu sein um Willen der Klugheit und der Wahrheit.« — 64. Ponatis odgovora Reichskanzlei prinaša Koroški zbornik, str. 513. — 65. Korrespondenco o tem vprašanju hrani arhiv INV. — 66. To dejstvo potrjuje pojasnilo priče dr. Wagnerja na procesu proti Maier-Kaibitschu. Povedal je, da so bili predlogi za izselitev, ki so jih bili dali kreisleiterji, obsežnejši kot pa dejanska izselitev. — 67. Korrespondenco o tem vprašanju hrani arhiv INV. V dopisu z dne 1. 7. 1943 DAG je Gaugrenzlandamt po Kaibitschevem naročilu izrecno prosil za morebitnega Kanalčana, »da bi do tega pravočasno mogli zavzeti stališče, ker Bilčovs zahteva iz narodnostnopolitičnih vzrokov na Ogriso-vem posestvu odličnega naseljenca.« — 68. Ustrezno dopisovanje med DAG in župani hrani arhiv INV. — 69. Dopis Einspielerja DAG z dne 4. 7. 1942. DAG je napotila Einspielerja na Gaugrenzlandamt. Dokument hrani arhiv INV. — 70. Mitteilungen des Gauringes für nationalsozialistische Propagande und Volksaufklärung NSDAP, Gau Kärnten, Heft 2, december 1942. — 71. Seznam prinaša skupaj z drugo Truppejevo korespondenco Pressedienst OF 22. 2. 1947, št. 7. 72. Slovenski poročevalec, 26. 6. 1945, št. 57 (nepodpisani članek dr. Julija Felaherja). — 73. France Škerl, cit. d., str. 514. — 74. Fotokopijo odloka, izdelanega po dokumentu v hrambi National Archives v ZDA, hrani arhiv IZDG. Nanjo me je opozoril tov. dr. Tone Ferenc, ki se mu za prijaznost najlepše zahvaljujem. — 75. Odredbo o dvojezičnem šolstvu objavlja dr. Jan-ko Pleterski v Razpravah in gradivu INV, št. 2, 1960, str. 59—61. Zemljevid področja dvojezičnih šol iz leta 1945 gl. v Razpravi dr. Vladimira Klemenčiča v istem zvezku Razprav in gradiva. — 76. Kopijo okrožnice Gauhauptamta für Volkstumsfragen z dne 15. 2. 1943 hrani arhiv INV. — 77. Po članku v celovski Die Neue Zeit 1. 1. 1954, št. 1. Der »Iltis«, so nacisti nameravali izseliti na podlagi izdaje 15 družin. Vendar pa je izselitev preprečil takratni vodja celovške varnostne službe ing. A. J. — 78. Pismo citira material s procesa proti Maier-Kaibitschu. Tudi drugi podatki za leto 1944 so povzeti po tem materialu. — 79. Kaže, da je bilo v celoti izseljenih kakih 6 nemških rodbin. O eni Markusa Zellniga iz Ettendorfa pri Wolfsbergu poroča Volkswille 3. 4. 1948, št. 78.